

UDK: 94 (497.5 Zadar) „1813“
929 Radivojević, podmaršal
929 Tomašić, general-bojnik
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 10. travnja 2010.
Prihvaćeno za tisak: 15. svibnja 2010.

Tinjajući krajiški patriotizam i opsada Zadra 1813. godine

Alexander Buczynski
Hrvatski institut za povijest
Opatička 10
10000 Zagreb
Republika Hrvatska
e-mail: aambuc@isp.hr

Austrijsko je Carstvo Schönbrunskim mirom od 14. listopada 1809. godine, između ostaloga, ostalo bez polovice svojih hrvatskih zemalja. Istra, Civilna Hrvatska jugozapadno od Save, Banska i Karlovačka krajina te Dalmacija sve do Boke Kotorske zajedno sa zapadnom Koruškom, Kranjskom, krajem oko Gorice i Trstom pripojene su Francuskome Carstvu i inkorporirane u takozvane Ilirske pokrajine (*Provinces Illyriennes*). Iako prvotno sumnjičav prema krajišnicima, zbog njihove stoljetne tradicije ratovanja za kuću Habsburg, Napoleon je na prijedlog prvoga generalnog guvernera tih pokrajina maršala Augustea Marmonta ipak odlučio zadržati vojno-krajiško uređenje četiriju karlovačkih i dvije banske pukovnije. Poziv bečkih vlasti upućen časnicima tih pukovnija da napuste Vojnu Hrvatsku (*Croatie Militaire*) pod francuskim zapovjedništvom i prijeđu na austrijsku stranu, na njihovo veliko razočaranje, nije naišao na očekivani odjek. Osim toga, krajišnici su svojim sudjelovanjem u ruskome pohodu 1812. godine dokazali da se isto tako predano mogu boriti za francuskoga cara kako su to činili i za njegovoga habsburškog prethodnika. Katastrofalnim ishodom te invazije na Rusiju stvorene su okolnosti za novi politički preokret. Nedavno savezništvo cara Franje I. i cara Napoleona ponovno je zamijenilo suparništvo. Tako je u ljeto 1813. godine krajiška vjernost u Vojnoj Hrvatskoj stavljena na konačnu kušnju. Hoće li tamošnji krajišnici ostati odani novome caru ili će se prikloniti starome? U ovome radu autor opisuje operacije vojnih zborova pod zapovjedništvom podmaršala Radivojevića i general-bojnika Tomašića na području Vojne Hrvatske odnosno Dalmacije protiv Francuza od sredine kolovoza do početka prosinca 1813. godine. Pritom posebnu pozornost posvećuje stavu najviših vojnih krugova u Beču prema krajiškome patriotizmu i ulozi koja je u tome pogledu pripadala krajiškim časnicima. Glavna tema koju obrađuje jest opsada Zadra od 3. studenoga do 6. prosinca, tamošnja pobuna Ličkoga bataljuna, sudbine glavnih protagonista ovoga događaja te njegov ideološki i historiografski odjek.

Ključne riječi: Radivojević, Nugent, Tomašić, Cadogan, lički krajišnici, Francuzi, Englezi, vojne operacije, opsada, patriotizam, 1813. - 1814., Ilirske provincije, Vojna Hrvatska, Dalmacija, Zadar.

Dresdenom su 10. kolovoza 1813. rano ujutro odjekivale glasne salve topova. Kada je ponovno zavladała tišina, saski kralj Friedrich August I. obukao je svečanu odoru te se u društvu svoje braće i nećaka uzbuđeno uputio iz kraljevske rezidencije prema palači Brühl-Marcolini gdje je već dulje vrijeme boravio njegov poseban gost. Taj prominentni gost bio je francuski car Napoleon Bonaparte. Iako bi se, s obzirom na reputaciju koju je taj nekadašnji topnički satnik uživao, lako moglo zaključiti da je gruvanje topova označavalo preludij još jedne krvave bitke, ono je navijestilo svečano obilježavanje početka života, a ne njegova kraja. Topovskom paljbom započelo je, naime, veliko slavlje u čast Napoleonova rođendana. Stvarni rođendan pao je, doduše, pet dana kasnije, ali to nije nimalo zasmetalo ni saskim domaćinima ni samome slavljeniku. Car je u prisutnosti kraljevske svite održao jutarnju audijenciju i potom obavio smotru svečane straže. U međuvremenu su mu se pridružili svi francuski generali, stožerni časnici te dvorski i civilni službenici. Nakon što je izrečena zdravica u carevu čast, ponovno je uslijedila gromoglasna paljba iz stotinu i jednoga topa. Tijekom podneva visoki francuski dužnosnici organizirali su razna primanja i ručkove u čast svoga vladara. Negdje se plesalo i do kasno navečer. Ni redoviti vojnici u samome gradu i njegovoj okolici nisu zaboravljeni pa su im podijeljene dvostruke porcije mesa i vina. U osam sati navečer u rezidencijalnoj palači saskoga kralja priređena je svečana večera. Za glazbeni ugođaj pobrinula se njegova dvorska kapela. Na kraju večere Friedrich August I. održao je još jednu zdravicu u čast cara, carice Marije Lujze i njihova sina kralja Rima, što je ponovno bilo popraćeno topovskim salvama. Kada se polako spustio mrak, cijeli je grad osvanuo u svečanoj rasvjeti. Saski domaćini i njihovi francuski gosti uputili su se u kraljičine odaje da bi ondje promatrali veliko finale - spektakularan vatromet.¹ Grad je tonuo u san. Došao je kraj dana kada je Dresden bar nakratko uspio zasjeniti Pariz, a Napoleon je, tako se barem činilo, opet bio čvrsto u sedlu.

Idućih dana nije bilo buđenja uz topovsku paljbu, ali je zato vijest koja je odjeknula toga 12. kolovoza definitivno označila početak kraja Napoleonove ere. Tada je, naime, Austrija svome donedavnom francuskom savezniku objavila rat te se priklonila Prusiji i Rusiji, koje su navijestile da 16. kolovoza neće produljiti ljetno primirje sklopljeno početkom lipnja. Ponovno zaraćene strane nisu dugo čekale pa su prvi hitci međusobno izmijenjeni već 17. kolovoza. Saska je uskoro postala centralno poprište rata, a Dresden glavno polazište za kretanje francuskih četa. Šesnaest dana nakon svečanoga rođendanskog slavlja u neposrednoj blizini Dresdena ponovno su se mogle čuti topovske salve. No, ovoga puta doista je bila riječ o krvavoj bitci. Iako je francuski car tu Bitku kod Dresdena 27. kolovoza dobio, ona je ujedno bila i njegova zadnja vojna pobjeda u Njemačkoj. Bitka naroda kod Leipziga od 16. do 19. listopada, dakle nepuna dva mjeseca kasnije, zapečatila

¹ Detaljan opis slavlja objavljen je osamnaest dana kasnije, dakle kada je rat već započeo, u *Wiener Zeitungu* broj 103/1813. od 28. kolovoza 1813. godine, 428. - 429.

je njegovu sudbinu jednom zauvijek. Nakon te bitke započela je Napoleonova ubrzana silazna putanja i u roku od pola godine francuski je imperij doživio svoj potpuni slom. Slučaj je tako htio da je Napoleon svoj rođendan zadnji put slavio na veličanstven način upravo u Dresdenu. Sljedeći rođendan slavio je na Elbi, a zadnjih šest kao zatočenik na Sv. Heleni.

Kada je sredinom kolovoza ponovno izbio rat, glavna austrijska vojska od 133.000 vojnika nalazila se u Češkoj pod vrhovnim zapovjedništvom austrijskoga maršala Karla Philippa, kneza od Schwarzenberga. 17. kolovoza on je izdao vojnu zapovijed punu patriotskoga zanosa u kojoj je naglasio da je konačno došao taj veliki dan i da domovina računa na svoje čestite vojnike. Napomenuo je da savez stvoren između Austrije, Rusije, Prusije, Švedske, Engleske i Španjolske nije bio uperen „protiv Francuske nego samo protiv njezine prevlasti izvan njezinih granica”.² Na kraju svoje zapovijedi apelirao je na vojnike riječima: „Zamislite da idete u rat pred Bogom koji neće napustiti pravednu stvar (...) naočigled Europe, koja nakon duge patnje od vas očekuje velika djela i spas. Zamislite da morate pobijediti da ta očekivanja ispunite - borite se kako to ratnicima Austrije dolikuje i sigurno ćete pobijediti!”³ Pozitivne reakcije na njegov javni poziv (prema pisanju tadašnjih austrijskih novina) nisu izostajale. Tako je dnevni list *Wiener Zeitung*, između ostaloga, javio da „najsajnije raspoloženje” nadahnjuje austrijsku i savezničke vojske te da se sve austrijske pokrajine natječu u iskazivanju „najvjernije privrženosti caru i domovini”⁴ Duh jedinstva, odlučnosti i najprisnije privrženosti vladaru nadahnjuje sve ljude i to je „isti duh koji je bio tako koristan Mariji Tereziji”, aludirao je *Wiener Zeitung*⁵.

No, bez obzira što se austrijska vojska zajedno sa svojim saveznicima borila na krilima domoljublja, tijekom iduća dva mjeseca - sve do sudbonosne bitke kod Leipziga - bojne linije u istočnoj Njemačkoj nisu se bitno mijenjale. Tek nakon 19. listopada uslijedilo je postupno povlačenje francuskih četa iz središta Srednje Europe. Jedini veliki pomak u pogledu teritorijalnoga osvajanja dogodio se u tome istom razdoblju, dakle između 17. kolovoza i 19. listopada na njezinom jugoistočnome dijelu, tj. na području prekosavske Hrvatske i Istre.⁶ Zasluga za taj veliki ratni uspjeh pripadala je vojnome zboru kojemu je zapovijedao podmaršal

² „Nicht gegen Frankreich, nur gegen Französische Obergewalt ausserhalb der Gränzen Frankreichs erhebt sich dieser grosse Bund”, *Wiener Zeitung*, br. 100/1813., 21. 8. 1813., 415.

³ „Denkt, Krieger, daß Ihr vor Gott, der die gerechte Sache nicht verlassen wird; (...) im Angesichte von Europa, das grosse Thaten und grosses Heil nach langen Leiden von Euch erwartet; in den Kampf gehet! Denkt, daß Ihr siegen musset, um diese Erwartungen zu rechtfertigen: kampf, wie es Oesterreichs Kriegern ziemt, und Ihr werdet siegen!”, *ibid.*

⁴ „Der herrlichste Geist”, „der treuesten Anhänglichkeit an Kaiser und Vaterland”, *Wiener Zeitung*, br. 101/1813., 24. 8. 1813., 422.

⁵ „Es ist derselbe Geist, der sich so wirksam für Marien Theresien (...) aussprach”, *Wiener Zeitung*, br. 102/1813., 26. 8. 1813., 423.

⁶ Osvojeno je dakle oko 17.500 km², koliko iznosi i približna veličina Saske.

Pavao Radivojević.⁷ Taj zbor od šest pješadijskih bataljuna i šest husarskih eskadrona s oko 8.500 vojnika činio je krajnje lijevo krilo Unutrašnjo-austrijske vojske (*Armee von Inner-Österreich*) pod zapovjedništvom generala topništva Johanna baruna von Hillera⁸, koja je ukupno brojila oko 37.000 vojnika.⁹ Glavnina te vojske nalazila se u Koruškoj, njezin glavni stožer u Klagenfurtu, a snage pod Radivojevićevim zapovjedništvom bile su raspoređene u Zagrebu, Varaždinu, Bjelovaru i Celju. Hillerova glavna zadaća bila je da štiti Unutrašnju Austriju i spriječi eventualni prodor Talijanske vojske (*Armée d'Italie*) pod vodstvom talijanskoga potkralja Eugènea de Beauharnaisa.¹⁰ Vojni vrh u Beču bojao se, naime, da se Napoleonov posinak sa svojim francuskim i talijanskim snagama namjerava probiti preko gora istočno od Salzburga u pokušaju da se spoji s bavarskom vojskom i potom ugrozi austrijsku Dunavsku vojsku (*Donau-Armee*).¹¹

Za razliku od prvotnoga obrambenog položaja glavnine Unutar-austrijske vojske „glavni objekt” Radivojevićeva vojnog zbora bio je - prema zapovijedi od 11. kolovoza - „zauzimanje Hrvatske” pri čemu bi trebao iskoristiti naklonost domaćega stanovništva.¹² Na taj bi se način francuskom neprijatelju oduzeo prostor s kojega bi mogao ugroziti vojne položaje u Unutrašnjoj Austriji, a istovremeno bi se naoružavanjem tamošnjih stanovnika, koji su bili toliko „ustrajni u svojoj staroj vjeri i privrženosti”, znatno povećale austrijske snage.¹³ Kada bi Monarhija ponovno gospodarila Hrvatskom i naoružala njezine stanovnike, navodi se u istoj

⁷ Pavao Radivojević (1750. - 1829.) sudjelovao je u Turskome ratu i Revolucionarnim ratovima protiv Francuske na kraju 18. stoljeća. Godine 1812. zapovjednik je Promatračkoga zbora u Erdelju, a kasnije u Bukovini. Constant von Wurzbach, *Biographisches Lexicon des Kaiserthums Oesterreich*, sv. 24., Beč, 1872., 201.

⁸ Johann barun von Hiller (1754. - 1819.) pristupio je s petnaest godina Pješadijskoj pukovniji broj pet. Godine 1774. došao je kao satnik u Križevačku pukovniju i u istoj je bez prekida ostao služiti dvadeset godina sve do unapređenja u pukovnika 1793. godine. Pukovniju je 1794. napustio kao general-bojnik, ali se zato 1807. godine u Karlovačko-varaždinsku krajinu vratio kao zapovijedajući general s činom podmaršala. Istaknuo se Turskome ratu i u ratovima protiv Napoleona s osobitim zaslugama u Bitci kod Asperna 1809. godine zbog kojih je i unaprijeđen u generala topništva. Godine 1810. bio je zapovijedajući general u Hrvatskoj, a od 1811. godine u Slavoniji i Srijemu. Wurzbach, *Biographisches Lexicon*, sv. 9., Beč, 1863., 201.

⁹ Bojni raspored uoči same operacije navodi 7513 pješaka, 917 husara te topničku posadu od oko 38 vojnika za osam topova od 3 funte, četiri topa od 6 funti i dvije haubice od 7 funti. Österreichisches Staatsarchiv (dalje: ÖStA), Kriegsarchiv (dalje: KA), Alte Feldakten (dalje: AFA), kut. 1590 (1813. god.), sign. 1813-13-40S476; sign. 1813-13-38.

¹⁰ Vojska talijanskoga potkralja sastojala se od sedam divizija s ukupno 94 bataljuna, pet eskadrona i 158 topova, a bila je raspoređena između Verone, Udina i Villacha. Na papiru je brojila, doduše, oko 50.574 pješaka i 1.800 konjanika, ali je u stvarnosti imala tek polovicu toga. Hillerova Unutar-austrijska vojska brojila je pet divizija s ukupno 34 bataljuna, 40 eskadrona i 102 topa. George F. Nafziger, Marco Gioannini, *The defense of the Napoleonic Kingdom of Northern Italy, 1813-1814*, Westport 2002., 7, 8, 13, 17, 22-26.

¹¹ ÖStA, KA, AFA, kut. 1590 (1813. god.), sign. 1813-13-40 S10.

¹² “Der Besitz von Croatien ist das Haupt-Objekt der Operation”, ÖStA, KA, AFA, kut. 1579 (1813. god.), sign. 1813-8-ad45.

¹³ “in alter Treue und Anhänglichkeit verharrenden Einwohner”, ibidem.

zapovijedi, austrijska vojska jednim bi smjerom mogla nastaviti prema Dalmaciji, a drugim krenuti na Trst i onda izbiti neprijatelju iza leđa. U tu je svrhu u Körmenu u pripravnosti držano 12.000 pušaka za naoružanje krajišnika, a spreman je bio i popis stožernih i viših časnika koji su nekada služili u prekosavskim pukovnijama i uživali povjerenje tamošnjih krajišnika.¹⁴ Njihova je zadaća bila da te krajišnike ponovno organiziraju u bataljune čim započne vojna operacija.

U zapovijedi je dalje bilo naglašeno da sve pripreme trebaju biti izvršene u najvećoj tajnosti i bez prethodnih pokušaja utjecanja na tamošnji narod „jer su, prema spoznajama, brojni časnici naše negdašnje Krajine odani sadašnjoj (francuskoj, napomena A. B.) vladi i svaki bi se pokušaj lako mogao otkriti i protumjerama spriječiti”.¹⁵ Vojni je vrh iz dva razloga zagovarao hitru vojnu akciju. Prvi je razlog bio da će se uslijed brzoga zauzimanja tamošnjih stožernih mjesta i uklanjanja profrancuskih časnika „običan vojnik slobodno moći prepustiti svojoj sklonosti” kući Habsburg.¹⁶ Kao drugi razlog bilo je navedeno da austrijske snage što prije trebaju izbiti na jadransku obalu kako bi presjekle francusku komunikaciju između Italije, Hrvatske i Dalmacije te istovremeno uspostavile izravan kontakt s engleskom mornaricom pod zapovjedništvom kontraadmirala Thomasa Fremantlea.

Uoči samoga početka operacije general-bojnik Laval grof Nugent-Westmeath¹⁷ dobio je zadatak da s prethodnicom od dva bataljuna Ugarske pješadijske pukovnije broj 52 i dva eskadrona Husarske pukovnije broj 5, odnosno s oko 2.600 vojnika i četiri topa od 3 funte, što prije zauzme Rijeku. No, kada je u utorak 17. kolovoza napokon svanuo taj dan, na čelu Ugarskoga pješadijskog bataljuna ipak nije prvo on prošao zagrebački most na Savi nego podmaršal Radivojević. Nugent je svoga zapovjednika tek dva dana kasnije slijedio na čelu husarskih eskadrona jer su se oni u trenutku kada je Radivojević prešao Savu još nalazili u Slovenskim Konjicama.¹⁸ Vojni spisi vezani za ovu operaciju pokazuju dalje da je Brodski bataljun tada bio u Celju, a Gradiški i drugi ugarski pješadijski bataljuni bili su u Va-

¹⁴ Mađarski grad Körmend nalazi se oko sto kilometara sjeverno do Varaždina u tadašnjoj Zapadnoj Mađarskoj (sada nadomak austrijske savezne države Gradišće).

¹⁵ „Da dem Vernehmen nach viele Officiere unserer ehemahligen Gränze der gegenwärtigen Regierung ergeben sind, jeder Versuch also leicht entdeckt, durch Gegenwirckungen vereitelt (...) werden wurde”, ÖStA, KA, AFA, kut. 1579 (1813. god.), sign. 1813-8-ad45.

¹⁶ „Daß sich der gemeine Mann seine Neigung frey überlassen könne”, ibidem.

¹⁷ Laval grof Nugent-Westmeath (1777. - 1862.), koji je pripadao tzv. irskoj vojnoj dijaspori, 1793. godine pristupio je kao pitomac austrijskome Inženjerskom zboru. U istom je zboru 1794. godine unaprijeđen u natporučnika, godine 1796. u satnika, a 1800. u bojnika. Godine 1807. postao je pukovnikom Pješadijske pukovnije br. 61. Dotle se već više puta zbog hrabrosti iskazao u ratovima protiv revolucionarne Francuske te je uslijed toga 1801. imenovan vitezom Reda Marije Terezije. Na početku 1809. godine nadvojvoda Johann postavio ga je za šefa Generalnoga stožera i ubrzo nakon toga unaprijeđen je u general-bojnika. Tijekom 1812. godine boravio je kod engleske vojske u Španjolskoj. Wurzbach, *Biographisches Lexicon*, sv. 20., Beč, 1869., 430-434.

¹⁸ ÖStA, KA, AFA, kut. 1590 (1813. god.), sign. 1813-13-38.

raždinu, dok su Đurđevački i Križevački bataljun u Bjelovaru.¹⁹ Prema tome, niti je cijeli zbor toga 17. kolovoza ušao na francuski teritorij (nego tek njegov manji dio) niti ga je tada predvodila Nugentova prethodnica. No, zato su od toga trenutka počele kružiti glasine da je cijela austrijska vojska prešla Savu.²⁰ Kad je Nugent konačno sustigao svoga zapovjednika, odmah je nastavio prema Karlovcu s dva husarska eskadrona i tim jednim ugarskim pješadijskim bataljunom tako da je njegova prethodnica brojila samo oko 1.500 vojnika, što je bilo nešto više od polovice predviđenoga broja. Oba bataljuna iz Varaždinskoga generalata u međuvremenu su krenula kao lijevo krilo Zbora preko Siska u zauzimanje Banske krajine. Podmaršal Radivojević slijedio je prethodnicu u Karlovac kako bi tamo uredio svoj glavni stožer i odande vodio daljnji pohod prema Senju, Karlobagu i ostalim mjestima na Jadranu.²¹ Nugent je već 21. kolovoza stigao u Karlovac, 26. zauzeo Rijeku, a do 12. rujna uspio je osvojiti čitavu Istru. No, unatoč činjenici da je taj general-bojnik u rekordno vrijeme i metaforički rečeno „bez ijednoga ispaljenog metka” stigao do Rijeke i bez obzira na konstataciju podmaršala Radivojevića kako u Ilirskim pokrajinama ne nailazi „na neprijatelje pred sobom”, nategnuta je tvrdnja da je Vojna Hrvatska tek tako Monarhiji pala u krilo.²² Okolnosti u Ilirskim pokrajinama nisu bile tako bezazlene kako se u prvi mah činilo.

U Hrvatskome državnom arhivu u Zagrebu među spisima vezanim za pobunu ličkih krajišnika u Zadru „zalutala” su i dva izvješća koja nemaju veze s tim događajem, ali zato detaljno opisuju stanje u Karlovačkome generalatu uoči samoga dolaska Nugentove prethodnice. Prvo je izvješće nastao iz pera slunjskoga gospodarskog satnika Heinricha Liebricha,²³ a drugo (sastavljeno na temelju prvoga) potpisuje general-bojnik Ignaz Leuttner.²⁴ Oba izvješća navode nekoliko priloga koji potkrepljuju vjerodostojnost njihova sadržaja, ali se oni, nažalost, ne nalaze među ostalim spisima iste kutije. Prava je šteta da ti prilozima nedostaju jer bi se lakše moglo prodrijeti u subjektivni patos patriotske samohvale kojom se kiti

¹⁹ ÖStA, KA, AFA, kut. 1590 (1813. god.), sign. 1813-13-40 S476. Vrlo opširan i detaljan opis rata u Unutrašnjoj Austriji, Hrvatskoj, Dalmaciji i Sjevernoj Italiji pruža izvrsna monografija Mauricea Henrija Weila: *Le Prince Eugène et Murat 1813-1814*, sv. 1-3., Pariz, 1902.

²⁰ Te su glasine ostavile svoj trag i u dosadašnjoj historiografiji jer se u različitim radovima često spominju i različiti datumi prelaska austrijske vojske. Najčešće je to 17. ili 18. kolovoza.

²¹ ÖStA, KA, AFA, kut. 1579 (1813. god.), sign. 1813-8-ad 45.

²² ÖStA, KA, AFA, kut. 1579 (1813. god.), sign. 1813-8-147.

²³ Heinrich Liebrich (1773. - 1855.) tada je kao gospodarski satnik (*Ökonomie Hauptmann*) pripadao upravnoj strukturi, a ne aktivnoj vojnoj postrojbi (*Feldstand*). Rođen u gradiću Schauerheimu u Frankoniji godine 1790. dragovoljno je pristupio Galicijsko-bukovinskoj pješadijskoj pukovniji br. 24. Sudjelovao je u revolucionarnim ratovima protiv Francuske boreći se na Rajni i u Sjevernoj Italiji. Na početku 19. stoljeća dolazi kao gospodarski natporučnik kod Otočke pukovnije gdje je 1809. godine dočekaio smjenu vlast. Wurzbach, *Biographisches Lexicon*, sv. 15., Beč 1866., 102-105.

²⁴ Spisi koji nedostaju su: izvješće križevačkoga satnika Bogdanovicha od 30. kolovoza 1813. godine, izvješće slunjskoga bojnika Pichlera od 11. rujna 1813. godine i sedam dopisa između Liebricha i Nugenta. Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), 426. Ujedinjena Bansko-varaždinsko-karlovačka generalna komanda (dalje: 426. UBVKG), kut. 24b, sign. 1814-1-13/100.

prvo izvješće.²⁵ Zasad jedino Leuttnerovo izvješće potvrđuje vjerodostojnost Liebrichova iskaza, koji bez njega zasigurno ne bi izbjegao šikaru znanstvene skepse. Oba izvješća zanimljiva su iz dva razloga. Prvi je razlog što detaljno opisuju događaje u Karlovačkome generalatu neposredno prije i poslije dolaska austrijske vojske, a drugi jer nam otkrivaju vrlo specifičan pristup austrijskih časnika i generala patriotizmu običnih krajiških vojnika.

Što se uvodnih događaja tiče, Liebrich navodi da je francuski general Jean-Baptiste Jeanin već na početku kolovoza svim pukovnijama Karlovačke i Banske krajine naredio formiranje trećih bataljuna. Potpukovnik Petzinger, zapovjednik Slunjske pukovnije i prema Liebrichu „revni sljedbenik Francuza”, tu je zapovijed vrlo gorljivo izvršio i među prvima sastavio pričuvni bataljun.²⁶ Istoga dana kada je Radivojević tek prošao Savu, Jeanin je već zapovjedio okupljanje Slunjskoga bataljuna na Turnju radi obrane Kupe protiv austrijskih snaga. Prepoznajući pravi trenutak za diverziju, Liebrich je također brzo otišao na Turanj i na svoju ruku čašnicima već pristiglih satnija naredio da se vrate svojim domovima. Isto je učinio i s ostalim satnijama koje su naknadno počele stizati tako da se bataljun na kraju nije ni uspio okupiti. Liebrich ističe da je do tada već čuo vijesti da su austrijske snage na putu, ali nije bio siguran koliko im može vjerovati. Zato je - da bi Jeanina odvratio od organiziranja obrane na Kupi - odlučio lansirati glasinu da je austrijska vojska prešla Savu, osvojila Petrinju i da je već na putu prema Karlovcu.²⁷

Čak je i sam general Jeanin povjerovao toj varci te zajedno s Petzingerom hitno odjahao iz Karlovca u Turanj i naredio rušenje mosta preko Korane ne bi li na taj način zaustavio austrijski prodor iz Banske krajine. Čim je Liebrich za to saznao, ponovno se vratio na Turanj i pobrinuo se da most već sljedeći dan bude popravljen.²⁸ Ne znajući za sve diverzije slunjskoga satnika, iste ga je večeri francuski general pozvao u svoj stožer i objavio da ga namjerava promaknuti u bojnika i postaviti za zapovjednika Trećega slunjskog bataljuna. Liebrich je odgovorio da to mora odbiti s obzirom da se kosi s njegovim načelima jer je još uvijek odan svome austrijskom caru i samo su ga nesretne okolnosti prisilile da ostane u Ilirskim pokrajinama. Usred njegove odbijenice u prostoriju je ušlo više osoba koje su Jeanina odvele na stranu te mu nešto tajnovito počele govoriti. Liebrich, koji je tada posumnjao da je raskrinkan, odlučio je iskoristiti gužvu, krišom se udaljio iz stožera i pobjegao na Turanj.

²⁵ Uvodno Liebrich ističe da se već od francuskoga poraza u Rusiji nadao kako će Ilirija uskoro ponovno pripasti caru Franji I. kao svome legitimnom suverenu i da je od toga trenutka stalno razmišljao o tome kako bi tome najviše mogao pridonijeti. Ibidem.

²⁶ „ein eifriger Anhänger der Franzosen”, ibidem.

²⁷ Osvajanje Petrinje impliciralo je, naime, da je austrijska vojska već prošla Kupa i da je ona izgubljena kao prirodna linija obrane.

²⁸ Liebrich opisuje ove događaje u neprekinutome slijedu, bez točno određenih vremenskih razmaka tako da nije jasno je li se sve to dogodilo u jednome danu, dva ili tri. Otvoreno je pitanje je li na Turnju ostao dok se popravio most ili je samo dao nalog da se on popravi, a odmah se vratio u Karlovac.

Bez obzira što je tamo doznao da ga je tražio velik broj francuskih oružnika, Liebrich je kasno u noći obukao civilku te se naoružan pištoljima ponovno vratio u Karlovac ne bi li više saznao o kretanjima austrijskih četa. Na njegovu veliku radost, dočekala ga je vijest da je general Jeanin sa svojim ljudima napustio grad.²⁹ Kada je čuo da se Nugent s prethodnicom nalazi kod Rakova Potoka, dakle dvije postaje prije Karlovca, Liebrich je istoga časa tamo uputio svoga glasnika kako bi general-bojnika obavijestio o odlasku Francuza i njegovoj spremnosti da odmah sastavi jedan slunjski bataljun kojega je „otrgnuo iz francuskih kandži”.³⁰ Nugent mu je odgovorio da bataljun drži u pripravnosti dok ne stigne u Karlovac, što se i dogodilo 21. kolovoza. Tada su na glasiji ispred karlovačkih Novih vrata Liebrichovi Slunjani „usred neizrecivoga veselja” kao prvi negdašnji ilirski krajiški bataljun ponovno javno prisegnuli vjernost svome starom austrijskom vladaru i time postavili primjer za sve ostale.³¹

Podmaršal Radivojević istoga je dana stigao do Jaske, zadnje postaje prije Karlovca. Tamo ga je, međutim, sustigla vijest da je francuska vojska od 13.000 vojnika iz Ljubljane krenula prema Brežicama i Zagrebu.³² Iako je vjerovao da su to samo glasine, jer je prema njegovim podacima u toj ilirskoj prijestolnici bilo najviše oko 5.000 vojnika, iz opreza je ipak poslao Gradiški bataljun pukovnika Theodora Milutinovicha³³, koji se tada nalazio u Podsusedu, na novi položaj u Kršku Vas. Drugi ugarski pješadijski bataljun, koji je također upravo stigao iz Varaždina, kao i topničku pričuvu za svaki je slučaj ostavio u Stupniku. Nakon što se uvjerio da neće biti otpora u Ilirskim pokrajinama, Radivojević je Milutinovichu naredio da sa svojim krajišnicima nastavi prema Novome Mestu i Višnjoj Gori. Uslijed otvaranja novoga bojišta u Kranjskoj odlučio je, međutim, da većinu svoga zbora pošalje za Milutinovichem. Tako se dogodilo da na kraju ukupno četiri bataljuna i četiri husarska eskadrona nisu ni stigla do Karlovačkoga generalata. Umjesto

²⁹ Gunther Rothenberg navodi da su se Karlovačani pobunili protiv generala Jeanina kada su saznali da namjerava srušiti most preko Kupe i da je general uslijed meteža koji je nastao napustio grad, ali ne spominje točan datum. Nafziger i Gioannini navode da su Francuzi 19. kolovoza napustili grad ne spominjući gužvu. Gunther E. Rothenberg, *The Military Border in Croatia 1740 - 1881*, Chicago, London, 1966., 120. Nafziger, Gioannini, *The Defense*, 28.

³⁰ „denen französischen Klauen entrissen”, HDA, 426. UBVKG, kut. 24b, sign. 1814-1-13/100.

³¹ „unter einem unaussprechlichen Jubel”, ibidem.

³² S druge strane, francuska obavještajna služba mislila je da sredinom kolovoza podmaršal Radivojević raspolaze s oko 16.000 vojnika za napad na Ilirske pokrajine. Nafziger, Gioannini, *The Defense*, 28.

³³ Theodor Milutinovich (1766. - 1836.) bio je sin satnika u Petrovaradinskoj pukovniji, koji je kao pitomac završio Inženjersku akademiju. Djelatnu vojnu službu započeo je s dvadeset godina u Drugoj banskoj pukovniji. Godine 1788. bio je unaprijeđen u poručnika Pontonirskoga bataljuna, a tijekom Prvoga revolucionarnog rata protiv Francuske najprije u natporučnika, a zatim i u satnika. U ratu 1805. godine sudjelovao je kao bojnič Petrovaradinske pukovnije. Tri godine kasnije premješten u Gradišćansku pukovniju gdje je prvo bio unaprijeđen u potpukovnika, a 1809. godine u pukovnika. Zbog osobite hrabrosti u borbama s Francuzima kod Višnje Gore 1813. godine imenovan je vitezom Reda Marije Terezije i unaprijeđen u general-bojnika. S tim je činom u listopadu bio dodijeljen general-bojniku Tomašiću u Dalmaciji. Wurzbach, *Biographisches Lexicon*, sv. 18., Beč, 1868., 333-337.

toga našli su se pod zapovjedništvom general-bojnika Rebrovicha u žestokim borbama protiv Francuza i natjerali ih na povlačenje.³⁴ Podmaršalu Radivojeviću na putu do Karlovca pridružio se samo Križevački bataljun, a naknadno je tamo stigao još i Treći bataljun Ugarske pješađijske pukovnije br. 52.³⁵

Dok se Nugent u Karlovcu pripremao za daljnji put prema Rijeci, Liebrich se odmah nakon svečane prisege dobrovoljno javio da s prethodnicom ide u Ogulin kako bi i tamošnje krajišnike nagovorio da ponovno prijeđu na austrijsku stranu. U toj je pukovniji, naime, proveo većinu svoje službe sve dok ga francusko zapovjedništvo početkom kolovoza nije premjestilo u Slunjsku pukovniju. Dobro je poznao kraj i ljude pa je stoga bio uvjeren da mu dovoljno vjeruju i da bi ga mogli poslušati. Njegov dolazak u Ogulin s pratnjom od deset husara i jednim odredom pješaka bio je, kako sam opet ističe, popraćen s „neizrecivim veseljem”.³⁶ No, unatoč činjenici da su cijelu noć marširali, ipak su zakasnili jer je Treći ogulinski bataljun sa svojim zapovjednikom Baudissonom već bio na putu prema Rijeci. Ne znajući kojim je putem bataljun krenuo, Liebrich je odlučio poslati tekliće u tri moguća smjera da bi sustigli bataljun te ga pozvali natrag u stožerno mjesto. Nakana mu je uspjela i bataljun se na nagovor teklića vratio, ali bez svoga francuskog zapovjednika. Kada se bataljun sljedećega dana 26. kolovoza u osam ujutro okupio, Liebrich mu se obratio riječima: „Na zapovjed Gospodina Generala ij Commandata napervo idechie Truppe Grofa od Nugana jesam ja poslan, od sve Gospode Officiera ij Soldata od Felta ij od Economie Prisegu Wjernosti uszeti za njih Jasnost nai milostivnijega Czesara Francza pervoga. Gospodo, Officiri! Soldati Kraichni! Opomenitese na onu dobrotu, Kojuste vi od nassega naipremilostivnijega Czesara Francza primalij, ij sluxite Nijemu od danas opet tako Vjerno Kakoste vi vashi Oczi ij Praungijedi Nijemu pervo Sluxilij, tako chje vama Bog Srichju ij Blagoslov datij”.³⁷ Liebrich kaže da su ogulinski krajišnici nakon ovoga govora s takvim oduševljenjem prisegnuli da je jedva više dolazio do riječi.

Nakon Ogulina red je došao i na preostale dvije pukovnije Karlovačkoga generalata. Liebrich je najprije pismeno iz Ogulina obavijestio magistrat u Senju te zapovjedništva Otočke i Ličke pukovnije o nedavnim promjenama u Slunjskoj i Ogu-

³⁴ Mathias Rebrovich (1756. - 1830.) započeo je svoju vojnu karijeru kao petnaestogodišnji furir, a vatreno krštenje doživio je već u Ratu za bavarsko nasljedstvo. Isticao se u brojnim borbama s Francuzima na kraju 18. i početku 19. stoljeća u sjevernoj Italiji i zapadnoj Njemačkoj. Zbog otpora koji je pružao maršalu Marmontu 1809. godine u Karlovačkome generalatu bio je nagrađen viteškim križem Reda Marije Terezije i činom pukovnika. Nakon sklopljenoga mira s Francuzima privremeno se povukao u mirovinu s činom general-bojnika. Ponovno je vraćen na dužnost u kolovozu 1813. godine te se također istakao u borbama kod Višnje Gore. Wurzbach, *Biographisches Lexicon*, sv. 25., Beč, 1868., 85, 86.

³⁵ Radivojevićeve snage koje su „osvojile” Karlovački generalat brojile su ukupno oko 2.800 vojnika – ravno, dakle, tek trećini njegova zbora. Za sudbinu pojedinačnih bataljuna vidi u: Alphons Wrede, *Geschichte der K. und K. Wehrmacht*, knj. 1, Beč 1898., 477. Isti, *Geschichte*, knj. 3, Beč 1901., 257. Isti, *Geschichte*, knj. 5, Beč, 1905., 273-287.

³⁶ „mit unaussprechlichen Jubel”, ibidem.

³⁷ Ibidem.

linskoj pukovnici pozivajući ih da se i oni ponovno priklone svome negdašnjem austrijskom caru. Nedugo nakon toga ovlastio ga je podmaršal Radivojević da, zajedno sa satnikom Križevačke pukovnije Bogdanovichem, na licu mjesta obavi službenu primopredaju vlasti u obje pukovnije u Senju i Karlobagu. Habsburška vlast u manje od mjesec dana uspjela se vratiti u cijelu prekosavsku Hrvatsku, uključujući Kvarnerske otoke, Rab i Pag. Djelatni sastav krajiških pukovnija na području Banske i Karlovačke krajine u rujnu 1813. godine iznosio je ukupno 7.071 vojnika u šest bataljuna, pri čemu valja naglasiti da su oni uglavnom bili sastavljeni od pukovnijske pričuve. Većina prvih i drugih bataljuna Vojne Hrvatske još je uvijek bila raspoređena izvan nje i to najviše u Dalmaciji, kao tvrđavska posada pod francuskim zapovjedništvom. Istovremeno je general-bojnik Nugent - ojačan slunjskim, ogulinskim i otočkim krajišnicima - nastavio svoj put prema Istri i Sjevernoj Italiji gdje su se uskoro našli u teškim borbama protiv vojske talijanskoga potkralja.

Nema sumnje da je slunjski satnik Liebrich igrao ključnu ulogu u pripremanju terena za dolazak austrijske vojske i ponovnome pripajanju Vojne Hrvatske Habsburškoj Monarhiji. To je, uostalom, potvrdio i general-bojnik Leuttner, koji je Dvorskome ratnom vijeću (upravo na temelju tih zasluga) preporučio da mu prizna čin satnika koji je dobio od Francuza i mjesto zapovjednika bataljuna. Opisujući ga kao vrlo revnu, a ujedno mudru i hrabru osobu sa „stvarnim patriotskim osjećajem za austrijsku stvar”, Liebrich je, po njemu, časnik koji “zaslužuje osobito poštovanje i koji to u ovdašnjoj zemlji općenito i uživa”.³⁸ Nakon što mu je zbog nerazumijevanja vojne birokracije već triput prije promakla medalja za hrabrost, najviši vojni vrh ovoga puta nije zakazao pa je uskoro Liebrichu kao bojniku bilo povjereno zapovjedništvo Slunjske pukovnije.³⁹ S patriotizmom sam, međutim, dotaknuo i drugi razlog zašto sam ova izvješća odlučio izdvojiti. To se, kao što sam i prije napomenuo, odnosi na način kako je austrijski zapovjedni kadar gledao na privrženost običnih krajiških vojnika vladarskoj kući Habsburg.

Bez obzira na „neizrecivo veselje” krajišnika, koje je Liebrich dvaput u svome izvješću naveo, to je bio tek slavljenički završni čin svih njegovih predradnji. On navodi da je sama pomisao na “svemoć Francuske i njezina vojskovođe” toliko obuzela ljude da se na početku nitko kod krajiških pukovnija nije ni usudio dignuti.⁴⁰ Dok je jedan dio krajišnika bio u strahu, drugi je bio sumnjičav. Samo

³⁸ „ein Offizier, der vorzügliche Achtung verdient, und sie hierlands allgemein für sich hat. Mit stätts regen Diensteyer verbindet er Klugheit und Muth, und ächten patriotischen Sinn für Oestreichs Sache”, ibidem.

³⁹ Liebrich je bio dvaput predložen za srebrnu medalju za hrabrost iskazanu u borbama protiv Francuza kod Rivolija 1796. i 1797. godine, a treći put za zlatnu medalju 1799. godine zbog osobitih zasluga tijekom opsade Milana. Nijedan od tih prijedloga nije prihvaćen, a treća odbijenica bila je čak opravdana štednjom. Wurzbach, *Biographisches Lexicon*, sv. 15., Beč, 1866., 103.

⁴⁰ „Der Gedanke an Frankreichs und seines Heerführers Allmacht”, HDA, 426. UBVKG, kut. 24b, sign. 1814-1-13/100.

zato što je imao tu sreću da je uživao njihovo povjerenje, uspio ih je nagovoriti i obuzdati njihov strah pred „nesavladivošću” Francuza.⁴¹ „Bio je to”, kaže Liebrich, „na početku golem posao koji je bio povezan s opasnošću, osobito kada sam satnije svojevoljno poslao njihovim domovima”.⁴² General-bojnik Leuttner u svome izvješću sekundira te izjave navodeći da je Liebrich bio prvi čovjek koji je, ne mareći za osobnu opasnost, sve pripremio unatoč tomu što je francuska vlast još uvijek djelovala i razmišljala o obrani. Kod krajišnika su pak „strah (...), malodušnost i neodlučnost sputavali slobodno izražavanje osjećaja”.⁴³ Ove Liebrichove i Leuttnerove izjave bile su potpuno u skladu s uvjerenjem najviše vojne vlasti u Beču da što prije treba ukloniti profrancuske časnike iz Vojne Hrvatske kako bi se obični vojnici mogli prepustiti svojim „naklonostima” i da se rasplamsa njihova „ustrajna vjernost”.⁴⁴ Drugim riječima, vojna vlast čvrsto je vjerovala da se tinjajući patriotizam krajišnika neće sam od sebe probuditi nego to trebaju učiniti njihovi zapovjednici. Takvo rezoniranje, koje je u stvari potpuno negiralo mogućnost spontane patriotske pobune običnih redova protiv francuske vlasti, dijelile su sve zapovjedne razine. Upravo tu ključnu ulogu časnika i dočasnika treba imati na umu i kod tumačenja događaja koji su slijedili tijekom austrijskoga osvajanja Dalmacije, koja je sada bila na redu.

Podmaršal Radivojević javio je 13. rujna iz Karlovca generalu topništva Hilleru da, nakon što je osvojena Vojna Hrvatska, u Dalmaciji svi jedva čekaju da se i njima to dogodi. Žao mu je bilo da to nije mogao osobno učiniti sa svojim zborom, ali okolnosti su ga prisilile da ga uputiti u Kranjsku jer je želio zaštititi Zagreb od mogućega francuskog prodora iz smjera Ljubljane.⁴⁵ Tri dana kasnije, dakle na dan kada je započela sudbonosna Bitka naroda kod Leipziga, Hiller mu je odgovorio da, što se Dalmatinaca tiče, ništa drugo ne preostaje nego da se „oslobode vlastitim snagama uz podršku emisara”, što bi se po njemu lako moglo ostvariti kada je već sâm narod pokazao dobru volju.⁴⁶ Dalje navodi kako bi im trebalo objasniti da ih austrijska vojska u slučaju ustanka, zahvaljujući svom napredovanju prema Ljubljani i Trstu, potpuno štiti pred Francuzima i da će im se pridružiti krajišnici koji čine velik dio tamošnjih posada. Hiller toga trenutka još nije mogao znati da je car Franjo I. istoga dana potpisao odluku kojom je general-bojniku Franji Tomašiću⁴⁷ povjerio civilno i vojno vodstvo u slučaju ponovne

⁴¹ “Unüberwindlichkeit der Franzosen”, ibidem.

⁴² “Es kostete also im Anfang Riesearbeit die mit Gefahr verbunden war, besonders als ich die Compagnien aus meiner eigenen Authoritaet (...) nach Hauß schickte”, ibidem.

⁴³ “Wo Furcht (...), Kleinmuth, und Unentschlossenheit die freie Regung der Gemüther lähmte”, HDA, 426. UBVKG, kut. 24b, sign. 1814-1-13/100.

⁴⁴ Vidi bilješke 12 i 15.

⁴⁵ ÖStA, KA, AFA, kut. 1582 (1813. god.), sign. 1813-9-241.

⁴⁶ ÖStA, KA, AFA, kut. 1582 (1813. god.), sign. 1813-9-241c.

⁴⁷ Franjo Tomašić (1761. - 1831.) bio je pitomac Inženjerske akademije, koju je završio 1781. Godine 1793. kao satnik Inženjerskoga zbora toliko se istakao u obrani utvrde Le Quesnoy da ga je njegov za-

okupacije Dalmacije. Tomašić ju je primio 25. rujna u Zagrebu gdje se nalazio na dužnosti mjesnoga zapovjednika i odmah je preko Karlovca otputovao u Gospić gdje je stigao 5. listopada poslije podne. Iako je tamo već sljedećega dana primio Radivojevićevu obavijest da je Beč u međuvremenu odobrio osvajanje Dalmacije, do stvarnoga početka vojne operacije prošla su još gotovo tri duga tjedna. U tome su razdoblju do Tomašića stigle razne vijesti iz Dalmacije. Tako je, između ostaloga, saznao da je Zadar „utvrđen kao nikad prije” i da francuske vlasti šire lažne glasine o svojim ratnim uspjesima kako bi ohrabrine svoje vojnike i domaće stanovništvo.⁴⁸ No, također je stigla i vijest da je posadama u dalmatinskim utverdama nedostajalo odjeće i obuće te da su tamošnje vlasti zbog velikoga nedostatka novca konfiscirale čak i crkveno srebro i nasilno pokušavale utjerivati porez. Rastuće nezadovoljstvo vojnika i civila, koje je uslijed toga nastalo, tumačeno je kao povoljna okolnost za predstojeću vojnu operaciju. 17. listopada dalmatinski pukovnik Danese izložio je Tomašiću svoj plan ustanka u Dalmaciji, koji je predvidio da će se pobunjeni Dalmatinci lokalno organizirati u 22 centurije. Svaka centurija brojala bi po 120 vojnika i imala zadaću da se pridruži Tomašiću kada bi sa svojim snagama upao u Dalmaciju.⁴⁹ Kod ove kalkulacije prvenstveno je računao da će na austrijsku stranu prebjeći dalmatinski panduri i domaći oružnici, njih oko 700. No, kao „Chef des Dalmatiner Insurrektions Corps” Danese je do daljnjega ipak samo vodio vojsku na papiru.

General-bojnik Tomašić uoči svoje akcije nije očekivao veći otpor francuskih snaga iz tri razloga. Prvi je razlog bio “nedostatak jedinstva u francuskome vrhovnom zapovjedništvu.”⁵⁰ Zadrom je, naime, zapovijedao brigadni general Claude barun Roize,⁵¹ Dubrovnikom divizijski general Joseph de Montrichard, a u Kotoru se nalazio brigadni general Gauthier. Budući da nisu imali zajedničkoga pretpostavljenog za čitavu Dalmaciju, svaki od njih brinuo se, zapravo, samo za svoju utvrdu.⁵² Tomašić je u tome pogledu kasnije u svoj ratni dnevnik zabilježio da su

povjednik predstavio caru Franji II. (I.) osobno i od tada je uživao njegovo posebno povjerenje. Godine 1797. unaprijeđen je u bojnika, 1801. potpukovnika, 1805. pukovnika i 1809. godine u general-bojnika. Zbog iskazane hrabrosti u borbama u sjevernoj Italiji 1800. godine, uslijed čega je bio i teško ranjen u prsima, imenovan je vitezom Reda Marije Terezije. U Zagrebu se nalazio kao zapovjednik od 1810. do 1813. godine. Wurzbach, *Biographisches Lexicon*, sv. 46., Beč, 1882., 76-77.

⁴⁸ HDA, 1735. Dalmatinski vojni zbor (dalje: 1735. DVZ), kut. 1., sign. 1813-13-2.

⁴⁹ Ukupno se dakle računalo na oko 2.600 dalmatinskih vojnika.

⁵⁰ HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-13-2.

⁵¹ Claude Roize (1768. - 1847.) započeo je vojnu karijeru u francuskoj kraljevskoj mornarici 1782. godine. Nakon deset godina napušta mornaricu kao voditelj kormilarnice i prelazi u kopnenu vojsku. Kod uspostave Napoleonove marionetske Cisalpinske Republike postaje satnikom pri stožeru njezine vojske. Ostaje u „talijanskoj” službi sve do 1801. godine kada prelazi u francusku s činom brigadnoga generala. Godine 1804. imenovan je zapovjednikom Legije časti, a u Ilirske pokrajine dolazi 7. ožujka 1813. godine. Paul Boppe, *Vojna Hrvatska (1809. - 1813.): hrvatske pukovnije u Napoleonovoj Velikoj armiji* (prijevod), Zagreb, 2004., 87.

⁵² Vojni zapovjednik Ilirskih pokrajina brigadni general Maurice Ignace Fresia (1746. - 1826.) nalazio se tada, naime, najprije u Ljubljani pa u Trstu. *Fastes de la Légion d'honneur: Biographie de tous les décorés*, Pariz, 1847., 231.

Francuzi samo trebali postaviti učinkovitu topničku obranu kod Kradibroda na Zrmanji, koja bi pokrivala jedinu voznu cestu između Like i zadarskoga zaleđa kako bi onemogućili brzo napredovanje njegovih snaga. Drugi razlog, zbog kojega nije očekivao veći otpor, bio je ustanak nezadovoljnoga domaćeg stanovništva, za što se trebao pobrinuti Danese, a treći, kako sam kaže, „bijeg neprijateljskih snaga, osobito ilirskih pukovnija”.⁵³ Austrijska je strana tada ocijenila da je od ukupno 6.040 vojnika, koliko su prema njihovim informacijama brojile francuske snage, oko 2.800, dakle skoro polovica, pripadala Ličkom, Ogulinskom i Slunjskom bataljunu. Pripadnici tih ilirskih bataljuna bili su raspoređeni kao posade u Zadru, Šibeniku, Kaštelu Novom, Stonu, Dubrovniku, Kotoru, Budvi i Perastu te na Hvaru i Lopudu i upravo je u njihovu odanost kući Habsburg polagana najveća nada.

Nijedna analiza francuskoga iskustva u pogledu početka i tijeka austrijskih vojnih operacija u Dalmaciji ne bi bila potpuna bez monografija francuskih povjesničara Paula Pisanija i Paula Boppea.⁵⁴ Bez obzira što su nastale prije više od sto godina, one još uvijek statiraju kao glavni sekundarni izvori za povijesno istraživanje francuske vladavine u Ilirskim pokrajinama.⁵⁵ Rijetka su historiografska djela koja se bave tom tematikom, a da pritom obilato ne koriste faktografiju koja je potekla upravo iz njihova pera.⁵⁶ Čitajući između redaka većinu tih povijesnih radova, nameće se zaključak da je Dalmacija zapravo unaprijed bila izgubljena jer je dezertiranjem Hrvata njezina obrana a priori bila ugrožena. Boppe tako ističe da su se francuski generali tijekom rujna i listopada, dakle još prije početka austrijske vojne akcije, neprestano žalili na dezertiranje Hrvata i da su hrvatske pukovnije uslijed toga već prestajale postojati krajem rujna 1813. godine.⁵⁷ Divizijski general Montrichard javio je, na primjer, 11. listopada iz Dubrovnika: „Naš položaj vrlo

⁵³ HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-13-2.

⁵⁴ Paul Pisani, *La Dalmatie de 1797 à 1815*, Pariz, 1893., 427-437. Paul Boppe, *La Croatie militaire (1809 - 1813): les régiments Croates a la grande armée*, Pariz, 1900., 80-90. Bilješke vezane za njegovu monografiju u ovom se radu odnose na njezin hrvatski prijevod koji je objavljen 2004. godine.

⁵⁵ Na primjer: Rothenberg, *The Military Border*, 119-121. Stjepo Obad, *Pobuna Krajišnika u Zadru godine 1813.* u: Dragutin Pavličević ur., *Vojna krajina*, Zagreb, 1984, 331-335. Drago Roksančić, *Vojna Hrvatska. La Croatie militaire: krajiško društvo u Francuskom Carstvu (1809 - 1813)*, sv. 1., Zagreb, 1988., 258, 259, 274-279, 338, 340-342.

⁵⁶ Ne sumnjam u njihovu profesionalnost kao povjesničara, ali zato moram upozoriti da se (vezano za temu koja je ovdje prezentirana) velik dio činjenica koje oni navode ne slaže s podacima koje sam crpio iz arhivske građe austrijskoga podrijetla. Sam Pisani navodi da je za svoj rad koristio „sajne materijale” i to *Giornale dell' Assedio di Zara* Vitaliana Brunellija, izvješća u Ratnome arhivu u Beču te izvješća generala Roizea, koja se nalaze u Ratnome arhivu u Parizu. Unatoč činjenici da potječu od različitih izvora, ti se dokumenti (po njemu) gotovo uvijek slažu. Pisani, *La Dalmatie*, 428. Već samo na temelju usporedbe pojedinih datuma, imena protagonista ili brojčanoga stanja vojski s tom se konstatacijom, na žalost, ne mogu složiti.

⁵⁷ Boppe dokaz za ovu tvrdnju pronalazi u pismu potpukovnika Baudissona (!), koji je zahvaljujući Liebrichu, međutim, najkasnije 25. kolovoza ostao bez svoga Ogulinskog bataljuna i to u Vojnoj Hrvatskoj na putu prema Rijeci, a ne krajem rujna ili u Dalmaciji kako prema ovoj interpretaciji ispada. Boppe, *Vojna Hrvatska*, 83.

je kritičan. Danas je još gori. Hrvati svakodnevno na svim stranama nastavljaju dezertirati unatoč svoj predostrožnosti koju sam poduzeo da poboljšam njihovo stanje”.⁵⁸ Sličnu situaciju opisao je brigadni general Roize, koji u svome izvješću također navodi da je „u međuvremenu dezertiranje u hrvatskom bataljunu i među mornarima dviju flotila postalo uistinu masovno” i da je poduzeo sve mjere opreza da prekine taj nered.⁵⁹ Oba generala se, dakle, slažu da je broj dezertera alarmantno porastao još i prije nego li je austrijska vojska uopće kročila u Dalmaciju i u tome pogledu ništa nije sporno osim što, na žalost, nitko od njih ne precizira tko su zapravo ti “Hrvati” odnosno misle li na Dalmatince ili krajišnike. No, dok je Montrichard razloge za dezertiranje pronašao u kašnjenju plaća, a ne nekim dubljim razlozima, Roize navodi da mu je odanost Drugoga bataljuna Prve hrvatske pukovnije od samoga početka izgledala sumnjiva.⁶⁰ Zapovjednik Zadra dalje ističe da bi naredio proboj i da bi austrijske linije bile uništene da je imao povjerenja u hrvatski bataljun. Upravo je u tome Roizeovom izvještaju Boppe otkrio „sliku hrvatskoga ponašanja” i dokaz krhkosti međusobnih francusko-hrvatskih veza, koji su brojni povjesničari poslije njega preuzeli.⁶¹ Najveći problem s Roizeom, kao svjedokom i sudionikom tih događaja, međutim, jest da su njegovi zapisi nastali *post factum* kada je svojim nadređenima trebao objasniti zašto je predao Zadar. Ne osporavam da je dezertiranje također velikim dijelom utjecalo na rasplet događaja u Dalmaciji, no iz službenih vojnih spisa austrijske provenijencije jasno se može iščitavati da to zasigurno nije bio jedini razlog francuskoga poraza, a vrlo vjerojatno niti glavni. Uz to valja napomenuti da je u najmanju ruku čudno da ti isti austrijski spisi nigdje ne spominju „masovno dezertiranje” tijekom rujna ili listopada.

Na temelju svega što je prethodno rečeno, najprije se može konstatirati da u pogledu „naklonosti” ilirskih krajišnika zapravo nije bilo razilaženja u mišljenjima austrijskih i francuskih generala jer su i prvi i drugi smatrali da su odani habsburškoj stvari. No, to nije bila jedina podudarnost. Na obje su strane slično ocjenjivali buntovni potencijal običnih krajiških vojnika i ulogu njihovih zapovjednika. Kako sam već prije napomenuo, austrijski vojni vrh bio je uvjeren da se pobuna ili prebjeg krajišnika može ostvariti samo kao organizirani pothvat pod vodstvom časnika ili dočasnika, dakle ne kao rezultat spontane samoinicijative redovitih vojnika. Iz toga je razloga austrijska strana već dulje vrijeme bila u dosluhu s određenim krajiškim zapovjednicima u nekim dalmatinskim utvrdama. Jedan od njezinih “spavača” bio je satnik Ličkoga bataljuna Messich u Zadru, koji je još

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Ibidem, 87.

⁶⁰ Ibidem, 82, 87.

⁶¹ Ibidem, 87.

prije samoga početka akcije ličkome pukovniku Aloisu Widmayeru⁶² u Gospiću javio da će vojnici na njegov znak prebjeći čim austrijska vojska stigne pred Zadar. U Dubrovniku je pak agitirao poručnik Herakovich, koji je tamo bio krišom poslan.⁶³

Sudeći po tome kako je francuska vojna vlast u Dalmaciji, nakon austrijske objave rata sredinom kolovoza, postupala s običnim krajiškim vojnicima i njihovim zapovjednicima, ona je zapravo polazila od iste premise kao njezina protuteža na austrijskoj strani. Francuski zapovjednici dalmatinskih utvrda svoje su posade odmah stavili u stanje pripravnosti. Poučeni iskustvom iz donedavne Vojne Hrvatske, nisu vjerovali običnim krajiškim vojnicima u svojim redovima i budno su pratili što se među njima zbiva. Pokušavali su spriječiti da bilo kakva vijest s austrijske strane dopre do njih i umjesto toga obasipali su ih često lažnom propagandom o francuskim ratnim uspjesima. Ličkim krajišnicima u svojoj posadi general Roize je (kao mjeru opreza) odlučio podijeliti samo tri do pet metaka po glavi i trebali su vršiti samo unutrašnju službu, dok je obrana vanjskih bedema bila povjerena talijanskim vojnicima. Prema krajiškim časnicima i dočasnicima francuski su zapovjednici, međutim, postupali vrlo uglađeno jer su smatrali da su upravo oni ključni za kontrolu nad običnim redovima i njihovim tinjajućim patriotizmom. Te časnike i dočasnike su, naravno, također uvjerovali u francuske ratne uspjehe, ali najviše su ih pokušavali privući „dodvoravanjem i unapređenjima”.⁶⁴

Tako je među zadarskom posadom zastavnik Babich bio promaknut u natporučnika, narednik Xuppan također u natporučnika, a potporučnici Karrich i Maxuran u satnike, potporučnik Lemaich u chefa de bataillon i satnik Hessen u potpukovnika. Babich je, na primjer, bio unaprijeđen jer je prijavio vlastitoga oca koji ga je u jednome pismu podsjećao na njegovu dužnost i vjernost prema Austriji. General Roize javno mu se pred drugim ličkim krajišnicima zakleo da bi svećenika koji je to pismo napisao trebalo strijeljati. No, umjesto jačanja francuske kontrole nad običnim ličkim vojnicima preko njihovih zapovjednika ovaj postupak samo je doveo do podjele unutar iste krajiške posade između dvije suprotstavljene strane. Na jednoj strani našli su se - kao najveći pristaše Francuza i „neprijatelji Austrije“ - spomenuti Babich, Lemaich, Hessen i Xuppan. Osim što su revno ponavljali glasine o ratnim uspjesima francuske vojske, Lemaich i Hessen glasno su prijetili strijeljanjem svakoga tko je podržavao Austriju. Za što učinkovitiju

⁶² Alois Widmayer (1764. - 1831.) pristupio je kao pitomac Pješadijskoj pukovniji br. 13. Prije početka Turskoga rata postaje zastavnikom Ličke pukovnije i tamo tijekom idućih trinaest godina napreduje do satnika. Unaprijeđen je u bojnika kod iste pukovnije uoči rata 1805. godine i u njemu je sudjelovao kao pripadnik Vukasovićeve pješadije. Godine 1809. promaknut je u potpukovnika Generalnoga stožera. Kod uspostave Ilirskih pokrajina ostaje u Beču da bi se ponovno vratio kao pukovnik Ličke pukovnije krajem rujna 1813. godine. Wurzbach, *Biographisches Lexicon*, sv. 55., Beč 1887., 278-279.

⁶³ Detaljno izvješće o Herakovichevoj tajnoj vojnoj misiji nalazi se u istome fondu Hrvatskoga državnog arhiva u Zagrebu. Vidi: HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-11-40.

⁶⁴ HDA, 1735. DVZ, kut. 1, sign. 1813-11-44.

kontrolu Lemaich je držao svoje uhode među običnim vojnicima koji su ga stalno obavještavali o raspoloženju posade.⁶⁵ Na suprotnoj strani nalazili su se, zasad pritajeno, proaustrijski satnici Messich, Gergurich, Devchich i Allstern, koji su nestrpljivo čekali trenutak kada će, u dosluhu s generalom Tomašićem, preuzeti Zadar i predati mu ga. Njih su podržavali kaplar Dmitar Mileusnich, kaplar Juke Pavichich, desetnik Abram Chanak i redov Duje Shikich. Sve je bilo spremno u Zadru, a uskoro i u Lici.

Vojni zbor kojim je Tomašić raspolagao sastojao se od jednoga bataljuna Ličke pukovnije, jednoga bataljuna Prve banske pukovnije te jednoga pješadijskog bataljuna i jednoga husarskog eskadrona Banske insurekcije. Ukupno je brojio oko 2.800 vojnika, između devedeset i sto konja te dva topa od tri funte. Kada je konačno stigla zapovijed da može krenuti u napad, Tomašić je 26. listopada preko Gračaca s četiri kolone ušao u Dalmaciju. Peta kolona je preko Sv. Roka krenula prema Obrovcu te se pet dana kasnije opet pridružila glavnini zbora. Operacija je bila zamišljena tako da austrijske snage što prije zauzmu Knin i da zatim odmah nastave prema Zadru. Uslijed tajnoga dogovora sa satnikom Messichem Tomašić je vjerovao da će ta utvrda ubrzo pasti, a u slučaju da se to ipak ne dogodi, zajedno bi ga s Englezima tako dugo bombardirali dok se stanovništvo ne bi pobunilo i prisililo francusko zapovjedništvo na predaju. Identičan scenarij primijenio bi se zatim i na sve preostale dalmatinske utvrde. Svojim je vojnicima strogo zabranio bilo kakve izgrede i dopustio im je da pucaju samo u slučaju otpora. Napredovanje se, naime, trebalo dogoditi „prijateljski kao u savezničkoj zemlji. Pucati se ne smije, osim u slučaju otpora”.⁶⁶ Tomašićeve su snage 29. listopada uspjele opkoliti Knin i osigurati logističku vezu s Likom. Nakon što se najprije predao Donji grad, dan kasnije, 31. studenoga u jedanaest sati ujutro, kapitulirao je i Gornji.⁶⁷ Odmah sljedećega dana Tomašić je nastavio pohod s glavninom svoje vojske preko Ostrovice i Benkovca prema Zemunik i Babindubu kamo je stigao 3. studenoga i gdje ga je već čekala njegova predstraža. U tome su trenutku njegove snage činile pet satnija ličkih krajišnika, četiri satnije banskih krajišnika, dva voda banskih husara i dva topa, dakle oko 1.600 vojnika. Bilo je to sasvim dovoljno za formalnu predaju, no umjesto ključeva grada dočekala ga je razočaravajuća vijest da je general Roize samo dan prije njegova dolaska iz grada otjerao satnike Messicha, Gerguricha i Devchicha nakon što mu je Lemaich odao njihov tajni dogovor s Austrijancima. Dan poslije izbačeni su još satnik Allstern i liječnik Mayer.

Kada je francusko zapovjedništvo otjeralo proaustrijske časnike iz grada, bili su uvjereni da su uspjeli ugušiti pobunu u zametku i da su ponovno ojačali svoju kontrolu nad Ličkim bataljunom. Vjerojatno začuđuje činjenica da Messich i nje-

⁶⁵ U spisu se navodi da su to bili Nicola Biegoevich, Manoilo Churchich i Vasil Lemaich.

⁶⁶ „freundschaftlich als in ein verbündetes Land”, HDA, 1735. DVZ, kut. 1, sign. 1813-10-3.

⁶⁷ Kninska posada sastojala se od zapovjednika, tri topnika, jednoga pandurskog pukovnika, nekoliko dalmatinskih časnika i osamnaest dalmatinskih vojnika. HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-10-10.

govi pomagači nisu završili na prijekome sudu, no uvjeren sam da je namjerno izbjegnuta eskalacija, koja bi se zasigurno dogodila da su ti časnici pogubljeni. U pokušaju da svoje vojnike natjeraju na poslušnosti, profrancuski časnici verbalno su ih počeli zastrašivati. Lemaich je tako postrojio cijeli bataljun i jasno rekao da je on odgovoran što su Messich i ostala tri satnika protjerani i da je bilo po njegovom „zakrenuo bi im vrat jer su bajunetama namjeravali napasti hrabre Francuze”.⁶⁸ Reкао je svima da ti časnici nisu vrijedni ni poručničkoga čina jer su se priključili „razbojничkoj bandi” ispred grada.⁶⁹ Slične komentare da su svi austrijski vojnici razbojnici, lički vojnici mogli su čuti i od satnika Karricha i Xuppana, koji su ih, osim toga, upozoravali da će ti „razbojnici” uskoro opet pobjeći i da će se „svima koji će se pridružiti toj fukari oduzeti i uništiti imovina.”⁷⁰ Prijetnje smrću postale su svakodnevice. Tako je pukovnik Hessen javno pred svim vojnicima izjavio da je još uvijek on zapovjednik Like pod francuskom upravom te „da će sve koji žele pobjeći ili koji su to već učinili dati nabiti na kolac.”⁷¹ Daleko od toga da bi to i napravio, ali ton i poruka bili su svima jasni. Urotnička skupina oko kaplara Dmitra Mileusnicha bila je svjesna da od svojih časnika koji su ostali u gradu ne trebaju očekivati nikakvu pomoć jer je jedan dio bio izrazito sklon Francuzima, dok su ostali bili suviše „malodušni”.⁷² Odlučili su da svoje mišljenje ne dijele sa svojim drugovima iz straha da će ih netko izdati čekajući pravu priliku da zauzmu grad ili da barem iz njega provale.

S obzirom da je tajni dogovor propao i uvjeren da bez satnika neće biti ni pobune, Tomašić je bio prisiljen pronaći alternativno rješenje. Takozvani „coup de main”, tj. brza i iznenadna vojna akcija usmjerena na zauzimanje utvrde nije se mogla izvesti jer nije imao preciznu kartu utvrde niti mu je bila poznata jačina obrambenih zidova.⁷³ Protjerani časnici po tome pitanju, na žalost, nisu bili ni od kakve koristi jer mu o tome nisu znali ništa reći. Od njih je samo saznao da posada broji 1.815 vojnika i da se gotovo polovica sastoji od Ličana.⁷⁴ Jedino preostalo rješenje stoga je bila opsada i topovski rat pa je Tomašić odlučio opkoliti

⁶⁸ „er habe Ihnen wollen den Hals umdrehen lassen, weil Sie sich mit denen tapfern Franzosen mit dem Bajonete zu reißen im Schilde hatten”, HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1814-1-13/81.

⁶⁹ „Rauber-Banda”, ibidem.

⁷⁰ „Räuber”, „daß allen, welche zu diesem Gesindel übertreten”, wurden, Haab- und Guth genohmen und vernichtet werden wird”, ibidem.

⁷¹ „und alle jene so herübertreten dürften - oder getreten sind, lebendig Spießen lassen werde”, ibidem.

⁷² „zu klein muthig”, HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-12-23.

⁷³ Stječe se dojam da je Tomašić toliko računao na Messichevu pomoć da nije ni pomislio da su mu nacrti i planovi utvrde uopće potrebni.

⁷⁴ Bilo je 887 pripadnika Ličkoga bataljuna, 360 pripadnika 4. talijanske lake pukovnije, 340 pripadnika Narodne garde, 100 mornara, 44 oružnika na konju, 50 običnih oružnika te 34 francuska topnika. Pripadnika „francuske nacije” bilo je 120. Osim Prvoga bataljuna 4. talijanske lake pukovnije u Zadru su se nalazile elitne satnije (grenadiri i voltžeri) ostala tri bataljuna iste 4. pukovnije koji su raspoređeni u Splitu i Kotoru odnosno Dubrovniku. Nafziger, Gioannini, *The Defense*, 15.

grad i prekinuti svaku njegovu komunikaciju. Svoj je stožer 4. studenoga najprije smjestio u Dračevcu, ali nakon tri dana prebacio ga je u Crno gdje je ostao do kraja opsade. U vodama ispred Zadra već su se tjedan dana nalazile engleska fregata *HMS Havannah* kapetana Georgea Cadogana⁷⁵ s 34 topa i brig *HMS Weazle* kapetana Jamesa Blacka sa šesnaest topova.⁷⁶ Iako je sam bio svjestan razlike u odnosu snaga, odnosno vatrene moći između francuske i savezničke strane, Tomašić je još iz Babinduba pozvao generala Roizea na predaju navodeći da će grad u suprotnome biti izložen „razarajućemu bombardiranju jedne pomorske sile” radi kojega će stanovništvo i posada potpuno nepotrebno stradavati, a upravo će francuskome zapovjedniku pripasti „odgovornost za tu nečovječnost”.⁷⁷ Umjesto pisanoga odgovora Roize je 5. studenoga u napad poslao četvu od sto vojnika koja se na uzvisini Ploča sukobila s austrijskom predstražom. U tome su okršaju obje strane pretrpjele gubitke, ali se dalje ništa nije promijenilo. Bila je to njihova prva i zadnja izravna konfrontacija na otvorenome. Slično kao Tomašić i Roize je bio svjestan da istječe rok za početak topovskoga rata.⁷⁸

Brzi prodor prema Zadru zasigurno je predstavljao veliki vojni uspjeh, no njime je Tomašić istovremeno sebi na vrat navalio ogroman problem vezan za opskrbu, kojega ne bi bilo da je utvrda pala kako je bilo predviđeno. Najveća mana njegove opsade bila je nedostatak topova, streljiva i stručnoga kadra. Za razliku od toga, zadarska utvrda raspolagala je s oko 130 upotrebljivih topova teškoga kalibra, velikim zalihama streljiva i dovoljnim brojem topnika.⁷⁹ U luci se, osim toga, nalazilo sedamnaest teglenica, topnički čamci i druga naoružana plovila koja su Francuzi sve do početka topovskoga rata koristili za iznenadne napade na trgovačke brodove koji bi prolazili kroz tamošnje vode.⁸⁰ Tomašić i njegovi engleski saveznici nalazili su se zapravo u goremu položaju od francuskoga protivnika. Kada je kapetan Cadogan 25. listopada ujutro prvi put ugledao zadarsku tvrđavu,

⁷⁵ George Cadogan (1783. - 1864.) započeo je pomorsku karijeru s dvanaest godina kao „young gentleman” odnosno kapetanov naučnik. Postao je poručnikom 1802. godine, a kapetanom s vlastitim brigom 1804. Godine 1808. dobio je zapovjedništvo nad prvom fregatom *Crocodile*, a tri godine kasnije *Havannah*. Sudjelovao u raznim pomorskim akcijama, najviše u Kanalu, Mediteranu i Jadranu. Pripadao je engleskoj plemićkoj eliti s dobrim političkim vezama. Imao je dvije sestre koje su bile udane za dva brata Arthura Welleseyja, budućega vojvode od Wellingtona. Robert Pearman, *The Cadogans at war, 1783 - 1864: The Third Earl Cadogan and his family*, London, 1990.

⁷⁶ HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-10-12a

⁷⁷ „setzen sie die Stadt keinem zerstörenden Bombardement einer Seemacht aus”, „für welche Unmenschlichkeit die Verantwortung blos auf sie fällt.” HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-11-7.

⁷⁸ Boppe, *Vojna Hrvatska*, 88.

⁷⁹ U gradu se, prema Tomašićevom i Moorovom naknadnom iskazu, nalazilo 286 topova teškoga kalibra, velike količine streljiva i namirnice za šest tjedana. Pisani i Weil navode da je bilo 110 topova, 18 haubica i merzera te 100 topova bez lafeta. Pisani, *La Dalmatie*, 436. Weil, *Le Prince Eugène*, sv. 3, 185.

⁸⁰ Cadogan je, na primjer, 9. studenoga Tomašiću javio da je toga jutra šest topničkih čamaca napalo trabakul koji je prevezio vino, ali ih je on uspio potjerati. Od austrijskoga je general-bojnika tražio da zapovjednike u Šibeniku, Splitu i drugim lukama na jugu upozori na moguće francuske napade tako da brodovima zabrane dolazak u ove vode. HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-11-17.

odmah je pomislio da „nijedna okolnost ne bi navela smionoga čovjeka da ju bez tvrdokorne obrane preda.”⁸¹ Obojica su bila svjesna da ih čeka naporan i složen zadatak. Jesen se približavala svome kraju, što je značilo da su noći postale dulje i tamnije, a vrijeme hladnije i kišovitije. Trebali su se požuriti postaviti topovske baterije dok su uvjeti još to dopuštali. U međuvremenu bi čarkama i tiražnom vatrom što više pokušali uznemiriti posadu i stanovništvo utvrde. Prvi top - od ukupno sedam koji su posuđeni s engleskih brodova - istovaren je 6. studenoga. Ostali topovi, kugle i barut dovezeni su morskim putem iz Kraljevice, Senja i Karlobaga do Bibinja, ali također i iz netom zauzetih utvrda. Od velike pomoći bili su im pritom trgovački brodovi lokalnih brodovlasnika.⁸² Kapetan Black dobio je zadatak da se sa svojim brodom uputi prema Trstu kako bi tamo ili u njegovoj blizini nabavio haubice i merzere kojima bi se mogao gađati grad iza obrambenih bedema.⁸³ Kod Trsta se, naime, odvijao sličan opsadni scenarij kao kod Zadra s tom razlikom da je u toj blokadi bila angažirana većina britanske jadranske flotile i znatno veća austrijska vojska. Razaranjima opsadnoga topništva Tomašić i Cadogan namjeravali su, između ostaloga, prisiliti civilno stanovništvo da natjera posadu na predaju.

Dopremanje topova i pripadajuće opreme bio je, međutim, samo dio posla i to onaj lakši. Saveznici su, naime, odlučili da će tri od četiri predviđene topovske baterije biti postavljene na sjeveroistočnoj obali nasuprot grada. Izbor te puste stjenovite lokacije značio je da su hrvatski i engleski vojnici svu opremu, uključujući i topove od 12, 18 i 32 funte, tamo trebali dopremiti svojim rukama. Čak je i zemlja za baterije morala biti donesena u košarama. Za lokaciju četvrte baterije, koja je bila predviđena za haubice i merzere, izabran je nedovršeni zvjezdasti bedem ispred sela Arbanasi nasuprot hornverka i jedino se ona zbog pogodnosti tla mogla izgraditi bez većih poteškoća. Stavlanje podloge i podizanje parapeta prve najsjevernije baterije počelo je 9. studenoga i na njoj je radilo oko 150 vojnika. Iste su noći engleski brodovi (na Tomašićevo traženje) otvorili paljbu na grad i tvrđavu kako bi pozornost Francuza odvratili od ovih radova i radi čistoga zastrašivanja građanstva.⁸⁴ Kada su ti radovi dva dana kasnije dovršeni, započeta je izgradnja druge baterije u čemu je sudjelovalo 250 vojnika. Ona je bila spremna 13. listopada i tada se počelo raditi na trećoj bateriji. U isto su vrijeme doneseni

⁸¹ „no circumstance could induce a man of spirit to surrender it without an obstinate defence”, HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-11-11.

⁸² Tako je, na primjer, 11. studenoga zlarinski brodovlasnik Mathis Loveich sa svojim brodom iz utvrde Sv. Nikola dopremio tri topa, dva lafeta i deset bačvi baruta, a njegov sugrađanin Nicola Katiza petsto topovskih kugli, dvanaest bačvi baruta, 23 naboja, 20 fitilja i jedan lafet. Sljedećega je dana Antonio Dean, još jedan brodovlasnik iz Zlarina, doplovio do Zadra s teretom od sedam topova, dva lafeta, sedam velikih i pet malih bačvi baruta te dvjesto topovskih kugli. HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-11-21, 1813-11-22, 1813-11-26.

⁸³ HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-11-11.

⁸⁴ Weil, *Le Prince Eugène*, sv. 3, 5.

topovi i to u prvu bateriju, a zatim i u drugu tako da je tih dana ukupno bilo zaposleno čak petsto vojnika. No, dok su prve dvije baterije gotovo bile spremne za uporabu, radovi na trećoj bateriji morali su biti nakratko obustavljeni zbog lošeg vremena.

Kapetan Cadogan 16. listopada konačno je general-bojniku Tomašiću mogao javiti dobru vijest da će sve tri baterije do nedjelje biti spremne za topnički rat. Upravo zbog toga je od svoga austrijskog saveznika zahtijevao da bez njegove „sankcije i potpisa” ne komunicira s posadom zadarske utvrde o predaji ili pitanjima u vezi s time - kao što je to napravio na početku opsade kada je engleski kapetan, tek naknadno, vidio poziv na predaju koji je bio upućen Roizeu.⁸⁵ „Budući da znate, gospodine”, pisao mu je Cadogan, „da ta točka dodiruje moj osobni položaj i čast moje zastave, sigurno ćete shvatiti pravednost moga zahtjeva.”⁸⁶ Svjestan svoje proceduralne pogreške Tomašić mu je pomirljivo odgovorio da o tome ubuduće ne treba brinuti i da je u nedavnome izvješću Dvorskome ratnom vijeću pohvalio aktivnosti i revnost samoga kapetana u svim pripremama kao i sve zasluge njegovih ljudi tako da su i na najvišoj razini službeno bili obaviješteni o britanskoj pomoći u vojnim operacijama kod Zadra.⁸⁷

Englezi su 17. listopada formalno preuzeli zapovjedništvo nad svima trima sjeveroistočnim baterijama tako da je konačno došao red i na austrijsko zapovjedništvo da osposobi četvrtu bateriju ispred hornverka. Kapetan Black već se pet dana ranije vratio sa Sjevernoga Jadrana, ali je sa sobom dovezao samo dvije haubice od deset funti i dvjesto mina. No, zato je nosio i poruku admirala Fremantlea da se u arsenalu na Visu nalaze dva merzera od 30 funti, oko 100 mina i nekoliko topova od 24 funti. Čim je za to saznao, kapetan Cadogan je odmah otpremio brod da i njih pokupi.⁸⁸ Na uređenju četvrtu baterije intenzivno je radilo 180 vojnika tako da je ona već za dva dana bila gotova. Zbog velikih tjelesnih napora u svim tim dotadašnjim radovima kod brojnih su se vojnika, međutim, počeli pojavljivati zabrinjavajući znakovi iscrpljenosti.⁸⁹ Često su morali raditi pod okriljem noći jer ih je zadarska posada danju znala gađati s utvrde ili iz topničkih čamaca.⁹⁰ Kiša je gotovo svakodnevno padala. Povrh toga su Tomašićeve snage počeli mučiti i problemi s opskrbom. Uzaludno je čekao novac, odore i cipele. Brašno za kruh prevezeno je iz Karlovca preko Gospića i Gračaca u Knin gdje se nalazila poljska pekarnica. Vojnici su, doduše, svakodnevno dobivali svoj obrok kruha, ali osim

⁸⁵ „Sanction and Signature.” HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-11-33.

⁸⁶ Aware as you must be, Sir, that my own Character and the Honor of my Flag are involved in this point, you will I am sure feel the justice of my Demand.” Ibidem.

⁸⁷ HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-11-ad33

⁸⁸ HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-11-25.

⁸⁹ Čak se na kraju general-bojnik Milutinovich, koji je svoje vojnike neumorno bodrio dok su sve te teške radove izvršavali, razbolio od silnih napora.

⁹⁰ Tomašić je u svome operativnom dnevniku naveo da je jedne noći bilo čak tako mračno da su vojnici koji su radili na trećoj bateriji zalutali. HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-13-2.

što je trebalo gotovo 28 sati da bude dopremljen iz Knina, bio je strašno loše kvalitete pa je većina njih ostala gladna. Nedostajalo je drva za izgradnju koliba koje bi mogle pružati bar nekakav zaklon krajišnicima koji su spavali na otvorenom, a nije ga bilo dovoljno ni za ogrjev. Razmišljajući o svojim mokrim i umornim vojnicima u otrcanim odorama i poderanim cipelama, general Tomašić tješio se mišlju da se „samo otvrdnuli krajišnik mogao nositi sa svim tim nedaćama.”⁹¹

Dok se kod Zadra nadljudskim snagama radilo na uređenje opsadnih baterija, pukovnik Danese je s četiristo morlaka, jednom satnijom Ličana i pola eskadrona banskih husara krenuo na svoj zadatak. Iz Knina se najprije uputio u Vrliku i Sinj, a zatim nastavio prema Klisu i Splitu. Iz Skradina mu je u pomoć stigla jedna satnija banskih krajišnika, koja je usput zauzela Šibenik i obližnju utvrdu Sv. Nikole. Pomoć je stigla i s morske strane. U vodama ispred Splita 9. listopada pojavila se engleska fregata *HMS Bacchante* kapetana Williama Hostea, koji ga je uz pomoć ličkih krajišnika bez većih poteškoća uspio zauzeti.⁹² Padom Splita Klis se našao u okruženju, no poput Zadra i on se također pokazao tvrdim orahom od ostalih dalmatinskih utvrda. Iako je nevjerojatnom brzinom ponovno uspostavljena austrijska kontrola nad Dalmatinskom zagorom, ipak se pokazalo da je ustanička potpora domaćega dalmatinskog stanovništva ostala daleko ispod razine kojoj se pukovnik Danese nadao. Iako nagrađen za svoje zasluge činom general-bojnika, u stvarnosti je ostao bez pripadajuće vojske jer se formiranje velikoga dalmatinskog insurekcijskog zbora nije ostvarilo. Osim za Danesea Tomašić je imao pohvale još jedino za domaće franjevce Michaela Fontanea i Simona Rebiča, koji su pomogli dizati ustanak, a naravno i za prebjegle slunjske i ogulinske krajišnike s područja Dubrovnika i Albanije.⁹³ Za dalmatinske vojnike u svojim redovima Tomašić je tada samo nezadovoljno javio u Beč da „ništa ne čine iako koštaju mnogo novca.”⁹⁴

Kod Zadra su se već polako počeli odbrojavati sati do početka topovskoga rata. Austrijska baterija, u kojoj su postavljene dvije haubice, bila je spremna u petak 19. studenoga. U subotu su iskopane puškarnice u parapetima triju engleskih baterija i počelo je smještanje topova na lafete. Prva baterija brojila je pet austrijskih topova od 18 funti i dva engleska topa od 32 funte, druga baterija tri engleska topa od 18 funti i dva austrijska topa od 12 funti, a treća baterija pet austrijskih topova od 12 funti. U nedjelju su svi topovi utisnuti u svoje puškarnice, a onda je konačno dopremljena i municija. Sve se to odvijalo usred (dotada najžešće) topovske paljbe iz Zadra. Francuzi su u ta dva dana ispalili preko tri stotine to-

⁹¹ AFA, kut. 1649 (1814.), sign. 1813-13-2 ad2.

⁹² Pri povratku iz Splita kapetan Hoste je usput zauzeo i otok Hvar zatekavši tamošnju posadu doslovno na spavanju.

⁹³ Tomašić u tome kontekstu u svome operativnom dnevniku navodi četiri slunjske i dvije ogulinske satnije koje su pomogle Daneseu. HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-11-40.

⁹⁴ „obwohl sie schweres Geld kosten, gar nichts thun”, HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-11-65.

povskih kugli i dvadesetak granata. Uslijed toga smrtno je stradao jedan Englez, a ranjena su dva banska krajišnika, no veća materijalna šteta nije bila učinjena pa je kapetan Cadogan general-bojniku Tomašiću javio da su sve baterije spremne za djelovanje. U ponedjeljak 22. studenoga točno u dva sata popodne ispaljena je raketa visoko iznad grada. Bio je to znak kojim je bio naviješten početak topovskoga rata. Otvorena je, prema dogovoru, najprije paljba iz svih topova da bi nakon toga svaka baterija nastavila ispaljivati po jedan hitac svake dvije minute.⁹⁵ Cadoganova prva baterija gađala je topničke čamce i desni kut utvrde. Druga baterija pokrivala je središnji dio utvrde, a treća baterija lijevi kut utvrde i luku. Zbog nedostatka topničkoga osoblja sve tri baterije opskrbili su mornari i marinci s oba engleska broda pod zapovjedništvom Cadoganova pobočnika Williama Hamleyja.⁹⁶ Četvrtom baterijom zapovijedali su satnik Moor i topnički narednik Krapfreiter.⁹⁷ Brod koji je bio poslan po merzere i dodatne topove na Vis vratio se konačno 23. studenoga, ali samo s dva merzera jer je ostalo naoružanje bilo neupotrebljivo. Dopremljeno je, osim toga, tek oko 150 granata, što je bilo jedva dovoljno za jedan merzer.⁹⁸

Iako su Francuzi bili svjesni što im se sprema, sâm početak topovskoga rata ipak ih je donekle zatekao i trebalo im je pola sata da počnu uzvraćati vatru. Tomašić je računao da je toga prvog dana ispaljeno između osamsto i tisuću hitaca na obje strane. Tijekom noći nastavljeno je žestoko bombardiranje grada, a tiražnom vatrom gađana je posada na zidinama utvrde. Zanimljive su ocjene topničke spretnosti pojedinih strana. Tako je general Roize naknadno izjavio da je austrijsko topništvo bilo „mnogo učinkovitije od njegovog i desetkovalo je pučanstvo koje je očajavalo”.⁹⁹ Tomašić je pak u svome operativnom dnevniku zabilježio da Englezi u početku nisu tako spretno rukovali svojim topovima i da su uglavnom prenisko ciljali, dok su haubice u početku vrlo učinkovito gađale grad. On dalje navodi da su „lakovjerni Dalmatinci” predvidjeli da će se utvrda odmah predati čim prestane žestoka paljba, ali se to ipak nije obistinilo.¹⁰⁰ Idućih dana bio je

⁹⁵ Kapetan Cadogan je general-bojnika Tomašića obavijestio da će ga u jednoj od njih moći „naći ili čuti” bude li ga poslije podneva tražio. HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-11-38.

⁹⁶ William Hamley (rođen 1786. godine) započeo je pomorsku karijeru kao kadet na fregati. Poručnikom je postao 1807. godine i otada je služio pod Cadoganovim zapovjedništvom. John Marshall, *Royal Naval Biography; or, Memoirs of the Services of all the Flag-Officers, superannuated Rear-Admirals, Retired-Captains, Post-Captains, and Commanders, whose Names appeared on the Admiralty List of Sea-Officers at the commencement of the year 1823, or who have since been promoted*, sv. 4/1, London, 1833., 261-268.

⁹⁷ Johann Krapfreiter (rođen 1784. godine) započeo je topničku karijeru 1803. godine kao niži topnik 2. topničke pukovnije. Dvije godine kasnije postao je bombarder u Bombarderskome zboru, a tamo je 1812. godine unaprijeđen u topničkoga narednika. Wurzbach, *Biographisches Lexicon*, sv. 13., Beč, 1865., 266-267.

⁹⁸ Fitolji tih granata trebali su biti napravljeni naknadno. HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-11-46.

⁹⁹ Citirano u: Boppe, *Vojna Hrvatska*, 88.

¹⁰⁰ Ibidem.

nastavljen topovski rat s promjenljivim intenzitetom. Engleske su baterije uspjele korigirati svoj domet, ali sada je „austrijska” imala probleme jer su granate haubica eksplodirale iznad grada umjesto u njemu.¹⁰¹

Topovski rat i tiražna vatra znatno su otežavali bijeg dezerterima iz grada. Još od samoga početka opsade gotovo svakodnevno bi netko pobjegao čim se spustio mrak. To su najlakše mogli učiniti vojnici koji su se nalazili na bedemima hornverka jer su se samo trebali spustiti dolje. Do 22. studenoga iz grada su pobjegla 72 vojnika, od kojih su pedesetorica bili mornari.¹⁰² Iz Ličkoga bataljuna prebjeglo ih je dotle samo osam. Tek je nakon početka savezničke topovske paljbe na grad njihov broj postupno porastao, ali opet ne u toj mjeri da bi se moglo govoriti o masovnome dezertiranju. Zbog velikoga broja dezertera među svojim mornarima general Roize bio je prisiljen sve vojnike u gradu rasporediti na bedeme uključujući i Ličane koji su prije toga vršili samo unutrašnju službu. U noći s četvrtka na petak 26. studenoga grad je napustila dotad najveća skupina od osamnaest Ličana, zajedno s četiri mornara i tri Talijana.¹⁰³ Svaki put kada bi nova skupina prebjega stigla u saveznički logor, Tomašić i Cadogan saznali su nove detalje o broju civilnih žrtava, velikoj materijalnoj šteti u gradu i problemima francuskoga zapovjedništva. Toga petka s francuske strane gotovo nije bilo paljbe i činilo se da će uspjeti plan savezničkoga dvojca da razarajućim djelovanjem svojih baterija natjeraju civilno stanovništvo da posadu prisili na predaju. Zadarsko je građanstvo tada uputilo svoju delegaciju francuskome zapovjedniku Roizeu s molbom da se utvrda preda radi izbjegavanja daljnjih civilnih žrtava i štete, što je on, međutim, glatko odbio.¹⁰⁴ Bez obzira što građanstvo nije uspjelo, Tomašić i Cadogan složili su se da su okolnosti dovoljno sazrele te su 28. studenoga također pozvali Roizea na predaju. Francuski general je, međutim, njihov poziv rezolutno odbio jer “bih iznevjerio povjerenje svoga suverena ako bih prihvatio prijedloge koje mi dajete, a moja čast, moja dužnost i ratni zakoni odvrćaju me od toga da ih prihvatim.”¹⁰⁵ Bio je jedino voljan pristati na dvomjesečno primirje. Cadogan, kojemu je Roize uputio svoj odgovor, prosljedio ga je Tomašiću uz napomenu: „Žalim da je tako pravedna ponuda ovako dočekana i sada ga, gospodine, svim raspoloživim sredstvima trebamo natjerati da požali drskost svoga ponašanja. Odmah ću otvoriti

¹⁰¹ HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-13-2.

¹⁰² Nafziger i Gioannini navode da je riječ o „ilirskim mornarima”. Nafziger, Gioannini, *The defense*, 117.

¹⁰³ Do krajiške pobune 2. prosinca iz grada je dezertiralo 66 mornara, 21 Ličanin, 17 Talijana, četiri topnika Ogulinske pukovnije te po jedan gardist i oružnik, dakle ukupno 123 vojnika.

¹⁰⁴ Boppe, za razliku od toga, navodi da je 1. prosinca u gradu izbila pobuna i da je pod pritiskom stanovništva gradski načelnik preklinjao generala Roizea da prekine patnje grada.

¹⁰⁵ „je justifierais mal la confiance de mon souverain, si je pourrais me resoudre a entendre les propositions, que Vous me faites, et que l'honneur et mon devoir, et les lois de la Guerre me preserivent de refuser positivement.” HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-11-ad57.

baterije, prošlo je vrijeme.”¹⁰⁶ Ponovno je otvorena žestoka paljba na grad, koja je nanijela nove žrtve, ali su Francuzi, ništa manjom silinom, odgovorili. Uslijed njihovoga jakog i preciznog gađanja 29. studenoga nanesena su znatna oštećenja Prvoj i Drugoj engleskoj bateriji, pri čemu je bio ranjen i kapetan Black. Roize je u polumjesecu ispred hornverka rasporedio oružnike, koji su imali nalog da pucaju po dezerterima tako da je znatno bio otežan bijeg iz grada. Srčanosti toga trenutka, na obje strane, zasigurno još uvijek nije nedostajalo, no zato su saveznike sve više počeli mučiti problemi sa zalihama streljiva, osobito baruta.¹⁰⁷ Haubice su maknute iz baterije jer su zbog toga postale neupotrebljive i umjesto njih korišten je samo merzer. Nisu savezničke snage, međutim, samo na kopnu snašle nedaće. U vodama oko Zadra ponovno su se počeli probijati francuski brodovi, kojima je Ancona služila kao glavno uporište. *Havannah* i *Weazle* blokirali su, doduše, morske prilaze Zadru, ali dok je znatan dio njihovih posada sudjelovao u topničkome ratu na kopnu, oni se nisu mogli dati u potjeru za sve drskijim francuskim gusarima. Sâm Cadogan smatrao je da je sudjelovanje njegovih pomoraca u opsadi zajedno s austrijskim vojnicima daleko važnije od gonjenja Francuza po Jadranu.¹⁰⁸ Ipak, od svih briga saveznicima je najveće glavobolje zadalo strašno loše vrijeme. Tomašić i Cadogan s nestrpljenjem su čekali trenutak da meteorološke okolnosti konačno dopuste dopremanje toliko potrebnih zaliha streljiva, ali i novih haubica i topova. Njime bi se naoružale dodatna peta i šesta baterija koje su se već počele izgrađivati tako da bi Zadar napokon morao kapitulirati.¹⁰⁹ U to su obojica bili uvjereni. No, vrijeme se nije popravilo, zalihe su bile gotovo pri kraju i izgledalo je kao će se ova pat-pozicija između francuske i savezničke strane neizbježno produljiti. U četvrtak 2. prosinca dogodio se, međutim, neočekivani zaokret. Još na izmaku danjega svjetla Francuzi su topovskom paljbom opet uspjeli jako oštetiti prvu i drugu bateriju. Kada su topovi napokon utihnuli, a grad i njegova okolica iščeznuli u mraku, činilo se da će i taj dan proći uobičajeno kao svi prethodni sve dok oko devet sati navečer glasna puščana i topovska pucnjava u gradu nije prekinula noćni mir. Trajala je gotovo dva sata i onda odjednom prestala.

Kada je toga četvrtka u Zadru ponovno pala noć, kaplar DMITAR Mileusnich, desetnik ABRAM Chanak, redov DUJO Shikich i kaplar JUKO Pavichich odlučili su da je došlo vrijeme za pobunu. Rastuće nezadovoljstvo među građanstvom zbog

¹⁰⁶ „I regret, an Offer so fairly made should have met with such a reception, and We have now Sir only to make him repent by every means in our power, the rashness of his conduct. I shall open the batteries immediatly the time is ended.” HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-11-57.

¹⁰⁷ Engleski je kapetan 2. prosinca javio da su sve tri njegove baterije tijekom zadnja tri dana potrošile 225 naboja (Ispaljeno je, dakle, 225 hitaca.) i da je uslijed toga ostalo još samo 27 naboja, dok naboja od 12 funti uopće više nije bilo. Budući da se naboj odredio prema kalibru topa, nedostatak tih naboja značio je da se iz sedam topova od 12 funti u drugoj i trećoj bateriji nije moglo pucati. Oba engleska broda do kraja opsade potrošila su ukupno 170 svojih bačvi baruta. HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-12-2., sign. 1813-12-ad24.

¹⁰⁸ HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-12-2.

¹⁰⁹ Tomašić i Cadogan već su razmišljali o izgradnji sedme baterije.

bombardiranja, ali i sve dulje i tamnije noći, donijeli su povoljne okolnosti koje nisu htjeli propustiti. Oko osam sati navečer postrojena je u hornverku četa od pedeset vojnika koji su pripadali trima Ličkim satnijama, koje su tamo bile smještene. Kada je Chef de Bataillon Lemaich naredio da zauzmu svoje položaje na zidinama, kaplar Dmitar Milleusnich uzviknuo je da neće otići tamo i da neće pucati na svoju braću i zemljake. Pozvao je svoje drugove da slijede njegov primjer, a dodatno su ih još bodrili Abram Chanak i Dujo Shikich. Buka koja je uslijed toga nastala alarmirala je druge Ličane u vojarni hornverka, koji su također odlučili posegnuti za oružjem i priključiti se Milleusnichu. Lemaich i ostali časnici pobjegli su navrat-nanos u grad i upozorili generala Roizea, koji je odmah naredio da se vrata grada zatvore i da se u ulicama ispred njih postave topovi i rasporedi pješadija. Provala pobunjenika u sam grad spriječena je jer je Nicola Biegoevich, jedan od Lemaichevih pouzdanika, na vrijeme obavijestio oružnike koji su odmah otvorili vatru. Brzo nakon toga s kule Grimaldi otvorena je paljba kartečama na pobunjene Ličane u hornverku. Kada su vidjeli da neće moći provaliti u grad, odustali su od njegova osvajanja i umjesto toga odlučili se probiti iz tvrđave. Ni to, međutim, nije bio lak zadatak jer su topnici, koji su se nalazili na zidinama hornverka, okrenuli svoje topove prema njima i također počeli ispaljivati karteče. Istodobno su ih puškama gađali talijanski vojnici i oružnici. Unatoč činjenici da su se tada nalazili u vrlo lošem položaju, nisu odustali od svoje namjere. Jedna skupina u bijesu se popela na vrh zidina i zauzela topove. Uspjela je osam topova baciti niz zidine dok su tri zaklinčili. Ostali pobunjenici u to su isto vrijeme jurišali na vrata hornverka i digli ih u zrak. Kada su uspjeli izaći iz hornverka, čekala ih je, međutim, još jedna prepreka - polumjesec ispred njega. U njemu su se nalazili oružnici koji su također odmah otvorili vatru. Unatoč neprekinutoj paljbi pobunjeni Ličani uspjeli su provaliti vrata polumjeseca i skloniti se u austrijski logor.

Hornverk, međutim, nije bio jedino poprište pobune u Zadru. Buka dramatičnoga raspleta koji se tamo odvijao doprla je do samoga grada gdje su se nalazile ostale tri satnije Ličkoga bataljuna. Kada su čuli paljbu iz topova i pušaka u hornverku, odmah su shvatili o čemu je riječ pa su i oni, predvođeni narednikom Thomasom Koriczom, posegnuli za oružjem kako bi pomogli svojim drugovima. Planirani juriš na gradska vrata u zadnji su čas uspjeli spriječiti njihovi časnici - u prvome redu Hessen i Lemaich - koji su ih umirivali obećanjem da će moći slobodno i bez opasnosti izaći. Situacija se doista donekle počela smirivati dok Ličani nisu primijetili da su se na kuli kraj vojarnje pojavili oružnici koji su se spremali na borbu i da se u ulici na njihovoj desnoj strani postrojila jedna talijanska satnija. Časnici su im u međuvremenu pobjegli u jednu kancelariju i zaključali se. Uvjereni da im je postavljena stupica, lički pobunjenici odlučili su napasti kulu u kojoj se nalazio najveći dio zaliha streljiva. Gotovo su uspjeli provaliti u kulu kada su na njih ispaljene karteče. U toj ubojitoj paljbi četiri pobunjenika na licu mjesta ostala su mrtva, a ostali su se odlučili povući u vojarnu odakle su se nastavili braniti

pucajući kroz prozore. Tek je oko jedanaest sati navečer ponovno zavladao mir. Istovremeno, dok su njegovi zapovjednici vršili pripreme da silom slome otpor pobunjenika, general Roize s njima je pregovarao jer se bojao da su u dogovoru s Austrijancima koji pripremaju napad.¹¹⁰ Predložio im je najprije da će moći slobodno napustiti grad ako ostave oružje. Oni, međutim, nisu željeli odložiti oružje pa su cijelu noć probdjeli očekujući najgori mogući scenarij.¹¹¹ Kada je napokon 3. prosinca svanuo dan, Roize im je odlučio odobriti odlazak s oružjem pod uvjetom da to čine u manjim skupinama. Kada je posljednja skupina pobunjenika napustila grad, francuski je general naredio njihovim časnicima da učine isto. Ta se naredba odnosila čak i na najvjernije profrancuske časnike Hessena, Lemaicha, Babicha i Xuppana. Osim Ličana grad je tada napustilo još i 25 ogulinskih topnika. Roize se tako riješio svih krajišnika, ali se sada nalazio u vrlo teškome položaju jer je s prepolovljenom posadom jedva mogao obraniti bedeme, a odlazak Ličana je, osim toga, dodatno uzdrmao ionako sumnjivu vjernost Talijana.¹¹²

Neočekivana pobuna ličkih krajišnika stigla je kao Božji dar general-bojniku Tomašiću i kapetanu Cadoganu. Iako na kraju sa svojim zalihama streljiva, bili su uvjereni da će nakon ove pobune još jedno žestoko bombardiranje Zadra toliko preplašiti građanstvo da će general Roize ovoga puta morati udovoljiti njihovim zahtjevima. Rečeno - učinjeno. U noći s 3. na 4. prosinca, dakle mjesec dana od početka opsade i dvanaest dana nakon topničkoga rata, otvorena je žestoka i precizna topovska paljba na grad. Ovo posljednje (i dotada najučinkovitije) bombardiranje trajalo je sve do jutra, gotovo do kraja zaliha. Merzer je ispalio šesnaest granata u središte grada s „dobrim rezultatima”.¹¹³ Za saveznike je taj čin bila zapravo igra na sve ili ništa. No, ovoga puta uspjeli su postići željeni cilj jer je oko podneva iznad tvrđave konačno dignuta bijela zastava, a uskoro je saveznicima uručen i službeni Roizeov dopis u kojemu je zatražio tri dana primirja kako bi pregovarali o uvjetima „kapitulacije koju ste mi predložili u drugome pismu od 28. studenoga”.¹¹⁴ Da to nije tada učinio, pitanje je bi li Tomašić i Cadogan idućih dana zbog nedostatka streljiva uopće mogli nastaviti s bombardiranjem.¹¹⁵

¹¹⁰ Boppe, *Vojna Hrvatska*, 89.

¹¹¹ Pisani navodi da bi Zadar postao poprištem užasnoga masakra da su se krajišnici uspjeli raspršiti po gradu i zauzeti dio bedema. Zaključuje da je takva nesreća vjerojatno zato izbjegnuta jer na njihovoj strani nije bilo dovoljno poduzetnoga časnika koji bi ih vodio. Pisani, *La Dalmatie*, 435.

¹¹² Pisani prenosi izjavu generala Roizea da je Nacionalna garda također formalno i bez pogovora izjavila da više ne želi služiti i da su mu tu vijest priopćili njezini časnici koji iz straha ili nekoga drugog razloga nisu ništa poduzeli kako bi obuzdali svoje vojnike. Pisani, *La Dalmatie*, 435.

¹¹³ „mit guten Resultaten”, HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-13-2.

¹¹⁴ „de la Capitulation que Vous m'avez proposée par Votre lettre 2me le 28 Novembre”, HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-12-8.

¹¹⁵ Pisani navodi da bi grad pretrpio još jedan vehementni napad s tri nove baterije koje su se uredile sjeverno od grada da Roize tada nije kapitulirao. Paljba iz sedmero baterija i s fregate potpuno bi iscrpila branitelje grada i Hrvati bi se jedne mračne noći samo popeli na bedemima pomoću ljestvi koje su već bili napravili. Hrvatima je bilo obećano 48 sati pljačkanja. Pisani, *La Dalmatie*, 436.

Pregovori oko uvjeta predaje započeli su u nedjelju 5. prosinca u devet sati ujutro u austrijskome stožeru u Crnom i vođeni su između Chefa de Bataillona Piqueta kao opunomoćenika generala Roizea i satnika Augusta Turszkog, koji je zastupao general-bojnika Tomašića i kapetana Cadogana.¹¹⁶ Francuski je pregovarač zahtijevao slobodan, nesmetani odlazak preostale posade s oružjem i svim počastima iz utvrde te njihovo prebacivanje brodom u Chioggiu kod Venecije. To je Turszky, međutim, u ime austrijske strane odbio i izjavio da će članovi posade biti tretirani kao ratni zarobljenici. Piquet se vratio u Zadar na dodatne konzultacije s Roizeom i - kada se slijedećega dana ponovno pojavio za pregovaračkim stolom - svome je austrijskom sugovorniku izjavio da Francuzi ne mogu prihvatiti uvjete predaje i da sukladno tome prekidaju primirje. Pritisnuti zbog nedostatka streljiva, lošega vremena i iscrpljenosti svojih vojnika, general-bojnik Tomašić i kapetan Cadogan nisu bili spremni tjerati svoje do kraja pa su umjesto toga odmah odlučili ublažiti svoje uvjete. Uslijed toga obje strane prihvatile su kompromisno rješenje prema kojemu su Francuzi, doduše, bili smatrani ratnim zarobljencima, ali samo dok ih Englezi i Austrijanci ne vrate na francuski teritorij. Tomašić, Cadogan i Roize potpisali su kapitulaciju još istoga dana.

Hornverk i vanjski dio grada odmah su sljedećega dana prepušteni saveznicima koji su tamo smjestili dio svojih snaga. Francuskoj je posadi bilo dopušteno da ostane u unutrašnjemu dijelu grada do četvrtka 9 prosinca do deset sati ujutro kada su ga trebali napustiti. Utorak i srijeda bili su predviđeni za provođenje službene inventure svih nekretnina i pokretnina koje su trebale biti predane saveznicima. Posebno je dogovorena primopredaja francuske flotile u luci Englezima. No, prije nego što je to učinjeno, ondje se u utorak dogodio veliki izgrad koji je gotovo osujetio miran rastanak suprotstavljenih strana. Mornari, koji već dulje vrijeme nisu dobili svoju plaću, u općem metežu pokrali su tada jedra, snasti i sve vrste zaliha s brodova njihove flotile da bi zatim još i provalili u dva lučka skladišta i njih također ispraznili. Ukradenu robu odmah su prodali zadarskim stanovnicima tako da od tih zaliha na kraju nije ostalo ni dovoljno za opremanje jednoga topničkog čamca. Kapetan Cadogan u srijedu je upozorio Tomašića kako je sve to grubo kršenje petoga članka kapitulacije i da su francuski zapovjednici zakazali u obavljanju svoje dužnosti jer je čuvanje tih zaliha bila njihova odgovornost. Mornari francuske flotile bi, po njemu, trebali biti zatvoreni i zadržani u gradu sve dok se ne bi nadoknadila šteta i vratila sva ukradena roba. Što se građana Zadra tiče, engleski je kapetan smatrao da bi njima također trebalo prijetiti kaznama ako ne bi vratili svu ukradenu robu koju su kupili i da bi straže ispred gradskih vrata posebno trebale paziti da prolaznici ne prokrijumčare užad, jedra i slične predmete iz grada.¹¹⁷ Kapetan fregate August La Chadenede u četvrtak

¹¹⁶ HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-12-8, sign. 1812-12-9.

¹¹⁷ HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-12-17.

je javio Cadoganu da je veliki broj mornara u noći od srijede na četvrtak napustio grad i luku, a među kojima vjerojatno su se nalazili i brojni pljačkaši. Osim toga, oružnici već dva dana nisu uspjeli pronaći nestaloga pripravnika 1. klase Medanicha, koji je bio jedan od njihovih vođa. Predložio je da mu pošalje pisara Gabanija jer bi on mogao prepoznati glavne izgrednike koji su ga napali kada je pokušao spriječiti njihovu provalu u skladište. U pogledu kupaca ukradene robe francuski je kapetan javio da je njih nemoguće otkriti.¹¹⁸ Ukradena roba na kraju nije pronađena, a preostalim je mornarima, bez obzira na to, ipak bilo dopušteno napustiti grad.

Sukladno kapitulaciji ostatak francuske posade, ukupno 635 časnika i vojnika, izašao je u deset ujutro sa svim vojnim počastima iz grada i uputio se prema glasilji ispred hornverka gdje su ostavili svoje oružje.¹¹⁹ Časnicima je bilo dopušteno zadržati mač i osobnu imovinu, redovnim vojnicima telećak. "Francuskoj naciji" je, prema Tomašiću, pripadalo njih 139 uključujući glavnog stožera, oružnika i topnika, dok su ostali uglavnom bili Talijani. Glavni zapovjedni i upravni kadar, koji je brojio 31 osobu, a među njima nalazili su se general Roize, Piquet i La Chadenede, bio je brodom prebačen u Rijeku „kao znak poštovanja gospode zapovjednika opsadnih trupa prema posadi za hrabru obranu mjesta.”¹²⁰ Ostali vojnici u pratnji od sto ličkih krajišnika također su bili otpremljeni u Rijeku, ali kopnenim putem preko Gospića.

Nakon izlaska francuske posade iz grada u njega su u svečanoj povorci ušle savezničke snage. Ni kod Cadogana niti Tomašića u spisima se, nažalost, ne nalazi opis toga njihovog ulaska u grad. Postoji jedino dopis engleskoga kapetana od 8. prosinca u kojem navodi da se pobrinuo za završne pripreme vezane za taj događaj i da će sve to biti obavljeno s ugledom i dužnim poštovanjem po čemu se može zaključiti da je upravo on bio šef parade. U istom se pismu zahvalio Tomašiću na pozivu na svečani ručak nakon ulaska, a Milutinovichu za ponudu da ujutro pošalje konje po njega i kapetana Blacka, koji se dovoljno dobro osjećao da bi sudjelovao u svečanosti. Postoji, međutim, detaljniji opis ovoga događaja i njega nalazimo kod Pisanija. Prema njemu se na čelu povorke nalazio bataljun krajišnika s vojnom bandom, iza njih su slijedili general-bojnik Tomašić, kapetan Cadogan i general-bojnik Milutinovich u pratnji svojih časnika, zatim još jedan detašman krajišnika koji su nosili carsku zastavu, onda engleski mornari i marinci, a na kraju opet detašman krajišnika. „Sjajan izgled i besprijekorna oprema” Engleza, navodi Pisani, bili su u potpunoj opreci s pojavom krajišnika, koji su bili

¹¹⁸ HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-12-19.

¹¹⁹ Za razliku od službenoga popisa Pisani navodi da ih je bilo ostalo samo nešto više od tristo. Pisani, *La Dalmatie*, 437.

¹²⁰ „ein Beweis der Achtung, welchen die Herrn Commandanten der Belagerungs Truppen der Besatzung für die tapfere Vertheidigung des Platzes geben”, HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1814-1-14/11.

„odjeveni u dronjke, a na licima su imali tragove umora i oskudice koju su trpjeli tijekom šest tjedana opsade u pravoj zimi”.¹²¹

Vojni pohod Tomašićevih snaga prema južnoj Dalmaciji pod zapovjedništvom general-bojnika Milutinovicha nastavljen je uzastopno poslije 16. prosinca.¹²² Klis je pao 28. prosinca, a Dubrovnik 27. siječnja 1814. godine. Dobar odnos između Cadogana i Tomašića u međuvremenu je pomutila podjela “ratnoga plijena” u Zadru. Ugladenost i prisnost prijašnje korespondencije zamijenile su oštre riječi i međusobna optuživanja sredinom prosinca.¹²³ Za engleske kapetane i njihovu posadu vrijedilo je tada pravo na novčanu nagradu (*prize-money*) dobivenu od prodaje zaplijenjenih brodova i zaliha. Najveći dio pripadao je kapetanima i neki od njih, poput samoga kontraadmirala Fremantlea, na taj su način stekli ogromno bogatstvo. Vrijednost zadarskoga plijena iznosila je, prema engleskim procjenama, oko bajoslovnih 300.000 funti.¹²⁴ Čim je preuzeo luku, Cadogan je odmah naredio vađenje potonulih francuskih plovila i njihov popravak misleći da će barem dio njih s punom opremom moći odvući sa sobom kako bi mogao tražiti svoju novčanu nagradu. Umjesto toga bilo mu je naređeno da sve ostavi Tomašiću, koji pak u interesu Monarhije nije želio ugroziti pomorski obrambeni potencijal Zadra.¹²⁵

Sa završetkom opsade počela se, međutim, odmotavati još jedna priča koja se odnosila na ono što se događalo unutar zadarskih bedema dok je opsada trajala. Već je 3. prosinca, dakle dok je opsada još bila u tijeku, sastavljen zapisnik u vezi „ponašanja, revnosti i dobre volje” časnika Ličkoga bataljuna, koji se pobunio.¹²⁶ U njega su unesene sve njihove izjave, prijetnje i provokacije. Svaka od šest satnija bila je zasebno ispitivana, a od vojnika i dočasnika tražilo se da „kažu istinu kako najbolje znaju”.¹²⁷ Zapisnik su na kraju potpisali satnici Allstern, Knessevich i Gergurich i pukovnik Widmayer. Službeno izvješće o pobuni Ličkoga bataljuna

¹²¹ „la belle prestance et l'équipement irréprochable”, „vêtus d'uniformes déguenillés et portant sur leurs visages les traces des fatigues et des privations endurées pendant six semaines de siège en plein hiver”, Pisani, *La Dalmatie*, 437. Nažalost, nemoguće je provjeriti točnost ili manjkavost ovoga opisa, koji je vjerojatno potjecao iz pera često pristranoga Vitaliana Brunellija.

¹²² Zadar su 16. prosinca najprije napustili husari Banske insurekcije i dvije satnije ličkih krajišnika. Dodatne tri satnije ličkih krajišnika slijedile su 17. prosinca. Dvije satnije banskih krajišnika krenule su 18. prosinca, a još dodatne tri 19. prosinca. Kod Splita su Milutinovicha čekale snage Danesea. HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-12-26.

¹²³ Vidi pisma kapetana Cadogana od 17. prosinca 1813. HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-12-38., sign. 1813-12-40., sign. 1813-12-41.

¹²⁴ Pisani spominje vrijednost od 12.000.000 franaka. Pisani, *La Dalmatie*, 436.

¹²⁵ Dvorsko ratno vijeće također je 17. prosinca izrazilo bojazan caru Franji I. da će Englezi u Zadru pokušati ponoviti scenarij iz Trsta i zaplijeniti sve tamošnje brodove i „pomorske rekvizite”. Caru je bilo preporučeno da preko engleskoga poslanstva u logoru intervenira kod svojih saveznika kako bi se spriječio Cadoganov naum. HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1814-1-40/11.

¹²⁶ „über das Betragen, den Eiffer und guten Willen”, HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-12-23.

¹²⁷ „bey ihrem Wissen und Gewissen die Wahrheit zu sagen”, HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-12-23.

u gradu sastavio je isti pukovnik 11. prosinca. Izvješću su bila priložena četiri zasebna popisa. U prvome je popisu naveo časnike koji su se dobronamjerno ponašali i koji bi trebali zadržati svoj francuski čin i u austrijskoj službi. Na drugome popisu nalazili su se časnici koji, doduše, nisu bili prokazani kao neprijatelji Austrije, ali su držali „nepromišljene govore” protiv nje tako da su ih njihovi vojnici mrzili i više nisu željeli služiti pod njima.¹²⁸ Treći popis obuhvatio je časnike koji su se ponašali „vrlo inkriminirajuće” i koji nisu zaslužili povratak u austrijsku službu, a u zadnjemu, četvrtom popisu bili su nabrojani svi sudionici pobune koji su se „posebno isticali i dobro ponašali”.¹²⁹ Zapisnik i izvješće spominju činjenice koje sam već prije naveo u ovome tekstu pa nema potrebe da ih ponavljam, no ipak postoji jedan podatak koji ovdje posebno želim naglasiti. To je izjava ispitivanih kolovođa pobune, dakle skupine oko kaplara Dmitra Milleusnicha, da je upravo od njih potekao plan zauzimanja tvrđave i da su svoje časnike Messicha, Gerguricha, Devchicha i Allsterna s time upoznali još prije početka opsade jer su za njih znali da su ostali vjerni kući, tj. Austriji. Dakle, prema toj izjavi, koju uostalom ni sami časnici nisu opovrgli, inicijativa nije potekla od njih nego od dočasnika i vojnika.

General-bojnik Tomašić već je 7. prosinca poslao izvješće svojim nadređenima o kapitulaciji Zadra s popisom imena najzaslužnijih protagonista opsade koje je predložio za odlikovanje i među kojima se, naravno, nalazio njegov ratni drug Cadogan.¹³⁰ Par dana kasnije također je proslijedio i originalne Widmayerove spise Dvorskome ratnom vijeću u Beču, dok su kopije bile upućene general-bojniku Leuttneru u Karlovcu.¹³¹ U međuvremenu se vijest o ličkoj pobuni u Zadru već pretvorila u prvorazrednu senzaciju. Prvi ju je objavio *Wiener Zeitung* na svojoj naslovnici u kolumni “Službena izvješća s ratnih poprišta” i to 17. prosinca, dakle samo dva tjedna nakon što se dogodila. Bio je to kraći članak od tristotinjak riječi koji je sažeto, korektno i bez patetike opisao pobunu kao događaj “koji bi znatno mogao ubrzati pad Zadra”.¹³² Iako pobuna sigurno nije nedostajala kao vruća tema u razgovorima šire bečke čitateljske publike prije i poslije Božića, predmetom službene rasprave najviših austrijskih vojnih krugova postala je tek uoči Nove godine kada su se spisi pukovnika Widmayera konačno našli na dnevnome redu 53. sjednice Dvorskoga ratnog vijeća. Sjednica se održavala 30. i 31. prosinca 1813. godine i nakon njezina završetka sastavljeno je izvješće koje je prema protokolu trebalo biti proslijeđeno caru Franji I. na odobrenje.

¹²⁸ „unbesonnene Reden”, HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-12-23.

¹²⁹ „höchst verhänglich”, „besonders ausgezeichnet und gut verhalten“, HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-12-23.

¹³⁰ Tomašićevo je izvješće 17. prosinca proslijeđeno caru Franji I., a u Beč ga je dopremio satnik Moor. HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1814-1-40/11.

¹³¹ HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-12-25.

¹³² „Amtsberichte vom Kriegsschauplatze”, „welches den Fall von Zara um vieles beschleunigen dürfte”, *Wiener Zeitung*, br. 195/1813, 17. 12. 1813., 1177.

Već je na prvi pogled vidljivo da se originalno izvješće Dvorskoga ratnog vijeća, koje se nalazi u spomenutom fondu Hrvatskoga državnog arhiva, sastoji zapravo od dvije cjeline. Prvu cjelinu čini prvobitna verzija izvješća koja je nastala i potpisana na Staru godinu, a drugu cjelinu čini dodatak koji je napisan naknadno na početku nove godine zbog okolnosti koje će biti objašnjene kasnije. Prvobitna verzija najprije daje detaljan opis same pobune, koji gotovo doslovno slijedi Widmayerov predložak. Taj opis završava konstatacijom da je „među brojnim dokazima o višestruko provjerenoj privrženosti krajišnika Austrijskoj vladi i osobito Vašemu Veličanstvu osobno, a koje je sadašnji rat istaknuo, ovaj (...) događaj jedan od onih koji tu privrženost i domoljublje, ali istovremeno smionost i hrabrost krajišnika najizrazitije potvrđuje.”¹³³ Nakon toga slijedi prijedlog članova Dvorskoga ratnog vijeća koji se odnosi na Widmayerove popise zaslužnih i „nezaslužnih” protagonista ličke pobune i privremene mjere general-bojnika Tomašića u vezi s time. Na početku toga prijedloga na margini je dopisana primjedba da se, za razliku od prethodne konstatacije, „u drugačijemu svjetlu prikazuje razmišljanje i postupanje časnika od kojih se nijedan nije priključio u šest satnija koje su odlazile.”¹³⁴ Trebam naglasiti da se u ovome dijelu izvješća prvi put spominje i „peti popis” zaslužnih Ličana, koji se vjerojatno odnosio na pobunjenike u samome gradu.¹³⁵ U kontekstu toga popisa navodi se uloga narednika Thomasa Koricze, „koji je u gradu prvi posegnuo za oružjem”, a uz to još imena Tesslich, Shurentich, Rukawina, Gachessa, Dupor, Jellich i Liuboevich.¹³⁶ Sve te osobe Widmayer ne spominje niti u izvješću o pobuni niti u priloženome četvrtom popisu. No, unatoč tome što se taj peti popis ne nalazi među ostalim spisima ovoga fonda, njegovo postojanje i vjerodostojnost, između ostaloga, potvrđuje i činjenica da su svim tim osobama službeno priznate nagrade.¹³⁷

Prvobitna verzija izvješća trebala je biti otpremljena caru Franji I. prvoga radnog dana nove 1814. godine, dakle 3. siječnja. Tada je to, međutim, odgođeno jer su ga članovi trebali uskladiti s netom pristiglom najvišom odlukom samoga cara od 26. prosinca.¹³⁸ Osim toga, u isto je vrijeme iz Karlovca stiglo prije spomenuto izvje-

¹³³ „Dieses (...) Ereigniß ist unter den zahlreichsten Beweisen, welche der gegenwärtige Krieg von der oft erprobten Anhänglichkeit der Militär-Gränzer an die österreichische Regierung und insbesondere an die Allerhöchste Person Eurer Majestät darbot, einer, welcher am sprechendsten diese Anhänglichkeit und Vaterlandsliebe, zugleich aber auch der kühnen Muth und die Tapferkeit der Gränzer bewährt.” HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-B8-7/221.

¹³⁴ „Nicht in gleichem Lichte erscheint die Denkung und Handlungsweise der Offiziere, deren nicht ein einziger sich an die abziehenden 6. Compagnien anschloß.” HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-B8-7/221.

¹³⁵ Četvrti popis navodi pobunjenike u hornverku koji su bili okupljeni oko Milleusnicha. HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-B8-7/221.

¹³⁶ „welcher in der Stadt zuerst zu den Waffen griff.” HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-B8-7/221.

¹³⁷ Koricza je unaprijeđen u potporučnika, a ostala sedmorica dobila su srebrnu medalju za hrabrost. HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-B8-7/221.

¹³⁸ Ta carska odluka temeljila se na prijedlogu Dvorskoga ratnog vijeća od 17. prosinca 1813. HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1814-1-40/11.

šće general-bojnika Leuttnera. Gotovo preko noći napisan je tako dodatak koji je nadahnut spoznajom novih (za Vijeće sablažnjivih) detalja vezanih za ponašanje časnika ličkih pobunjenika. Budući da su Leuttnerovo izvješće i zapisnik od 3. prosinca evidentirani pod istim brojem, jasno je da su najviši vojni krugovi dotle raspolagali samo dijelom materijala koji je pripremio pukovnik Widmayer.¹³⁹ Novo, doručeno izvješće s dodatkom otpremljeno je odmah 4. siječnja. Careva rezolucija, napisana na marginama istoga dodatka, upućena je Dvorskome ratnom vijeću 19. siječnja iz Bazela gdje se habsburški vladar tada nalazio. Upravo zbog činjenice da objedinjuje sva relevantna mišljenja o službenome odnosu prema negdašnjim francuskim krajiškim časnicima, od pukovnika Widmayera preko general-bojnika Tomašića i Leuttnera do Dvorskoga ratnog vijeća i samoga cara Franje I., ovo je izvješće izvanredno zanimljiv izvor. Osim što otkriva da se „prag tolerancije” prema tim časnicima povisio svaki put kada bi viša instanca trebala potvrditi njihov službeni tretman, on nepobitno dokazuje da je o daljnjoj sudbini svih protagonista pobune Ličkoga bataljuna odlučila samo jedna osoba i to je bio car Franjo I.

Najistaknutiji profrancuski časnici Hessen, Lemaich, Karrich, Babich i Xuppan, koji su bili navedeni na trećemu Widmayerovom popisu, završili su po Tomašićevomu nalogu u zatvoru u Karlovcu. General-bojnik Leuttner obavijestio je Beč da se oni još uvijek nalaze u strogom zatvoru i pitao što dalje s njima treba učiniti jer, iako nisu bili austrijski časnici nego neprijateljski, opet nisu mogli biti tretirani kao ratni zarobljenici jer ih je francuski zapovjednik Roize sam otjerao iz grada prije kapitulacije. Prema Tomašićevu nalogu dobivali su novčanu pripomoć od trideset krajcara dnevno kako bi imali od čega živjeti kada budu ponovno izašli, a što se inače plaćalo austrijskim časnicima koji su napustili službu kada bi završili u zatvoru. Dvorsko ratno vijeće smatralo je da ovu petoricu treba pustiti iz zatvora, ali oni nisu bili dostojni povratka u austrijsku službu niti bilo kakve financijske potpore iz državne blagajne. „Oni bi trebali biti prepušteni svojoj sudbini”, zaključilo je Vijeće i sami bi mogli odlučiti žele li biti izručeni francuskim predstražama ili živjeti „u nekome zabačenom kraju izvan Ilirije”.¹⁴⁰ Car Franjo I. u vezi s time samo je kratko napisao da ih maršal grof Bellegarde, novi zapovjednik Unutar-austrijske vojske, odmah treba poslati preko svojih predstraža te ih tamo prepuštiti svojoj sudbini. On ih, dakle, nije želio vidjeti ni u kojem kutku Monarhije.

Časnici na drugome Widmayerovom popisu, a to su bili natporučnik Mudrovchich te potporučnici Pavichich i Dragosavaz, nisu se toliko isticali kao prethodna

¹³⁹ Widmerovo izvješće od 11. prosinca nosi signaturu 1813-12-23, a zapisnik od 3. prosinca signaturu 1814-1-13/81. Leuttner u svome izvješću od 26. prosinca navodi da je koristio kopije izvješća, zapisnika i popisa protagonista koje mu je uputio Widmayer, a general-bojnik Tomašić sve je originalne spise već dostavio Dvorskome ratnom vijeću. HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1814-1-13/81.

¹⁴⁰ „Sie wären daher lediglich ihrem Schicksale zu überlassen”, „in rückwärtigen Gegenden außer Illyrien”, HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-B8-7/221.

petorica, ali su javno agitirali protiv Austrije pa ih je Tomašić privremeno poslao njihovim obiteljima u Lici. Leuttner je upozorio zapovjedništvo Ličke pukovnije da pomno prate što rade i da ih odmah zatvore ako bi napravili „neku gnusobu”, ali da ih također zaštite protiv tuđe pakosti.¹⁴¹ Dvorsko ratno vijeće složilo se da ti časnici nisu postupili kao neprijatelji austrijske vojske, ali budući da su „često držali nerazborite govore”, podržavali su Widmayerovo mišljenje da više ne mogu biti nadređeni krajišnicima.¹⁴² Caru je dalje oprezno i uvijeno predloženo da se za njih odredi godišnja mirovina iz milosti (*Gnadengehalt*) od oko dvjesto guldena. No, sve dok se ne sklopi mir, njima ne bi smjelo biti dopušteno nošenje vojnih odličja niti boravak u Iliriji. Car Franjo I. odlučio je da bi oni mogli ostati u Monarhiji, ali ne na području Ilirije i da bi trebali biti pod nadzorom sve dok traje rat. Tek nakon sklapanja mira mogao bi im se dopustiti povratak u domovinu ako bi to htjeli. Mirovinu im, međutim, nije namjeravao odobriti.

Na prvome Widmayerovom popisu navedeni su - osim Messicha, Gerguricha, Devchicha i Allsterna - još satnik-poručnik Joseph Knesevich, natporučnici Niegovan i Dogan te potporučnici Bachich, Jugoevich, Perchevich i Bassarich. No, dok je Tomašić prvu četvoricu vratio u carsku službu sa stečenim francuskim činom, svi ostali privremeno su vraćeni sa starim austrijskim činom iz 1809. godine. Dvorsko ratno vijeće u prvotnoj je verziji svoga izvješća navelo da bi ostaloj sedmorici također valjalo priznati francuski čin jer su to bili časnici koji tijekom svoje francuske službe „nisu ništa skrivili”.¹⁴³ To se mišljenje, međutim, potpuno preokrenulo nakon primitka Leuttnerova izvješća početkom siječnja. Tada svi članovi ovoga gremija jednoglasno prihvaćaju Tomašićevu odluku uz obrazloženje da je ovim časnicima ukazana „dovoljna milost” time što su sa svojim starim činovima uopće vraćeni u službu „jer nisu dragovoljno prešli nego ih je francuski zapovjednik izbacio nakon što su otišle njihove čete i jer mu ionako više nisu koristili.”¹⁴⁴ U sličnome stilu u dodatku se još navodi da ih je Roize otjerao „jer su mu nakon odlaska vojnika samo bili na teret” i to „možda čak protiv njihove volje”.¹⁴⁵ Car Franjo I., što se njih tiče, na margini je samo lakonski ponovio da je njihovo vraćanje na stari čin „dovoljna milost”. Tako je na koncu ipak jedino Messichu, Gergurichu, Devchichu i Allsternu bio priznat francuski čin i to samo zato jer su uživali povjerenje pobunjenika.¹⁴⁶

¹⁴¹ „etwas Widriges”, HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1814-1-13/81.

¹⁴² „oft unbesonnene Reden führten”, HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-B8-7/221.

¹⁴³ „nichts zur Schuld kommen liessen”, HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-B8-7/221.

¹⁴⁴ „Gnade genug”, „nachdem (diese Offiziere) nicht freywillig herübergetreten, sondern nach abgezoGENER Truppen von dem Französichen Kommandanten, dem sie sonach nichts mehr nützen konnten, herausgeschickt wurden”, HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-B8-7/221.

¹⁴⁵ „dem sie nach abggerükter Mannschaft nur zur Last waren”, „und vielleicht sogar wider ihren Willen”, HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-B8-7/221.

¹⁴⁶ Car im je, osim toga, odobrio još i pripomoć za opremu od 300 fl. HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-B8-7/221.

Četvrti i peti popis - koji u ovome fondu, nažalost, nedostaje - poslužili su kao predložak za nagrađivanje glavnih sudionika pobune u hornverku i gradu. Car Franjo I. podijelio je ukupno sedam zlatnih medalja za hrabrost i 24 srebrne.¹⁴⁷ Kaplar Milleusich i narednik Koritzza (kao glavni kolovođe pobune) bili su promaknuti u potporučnike, a osim pripomoći za opremu (*Equipirungs Beitrag*) koja je bila predviđena za njihov novi čin, dobili su i novčanu nagradu od 200 guldena. Teško ranjeni kaplar Juko Pavichich bio je časno otpušten s mirovinom zastavnika. Za ostale vojnike do čina narednika koji nisu bili nagrađeni medaljom ili promaknućem car Franjo I. odredio je novčanu nagradu u iznosu polugodišnje plaće jer je cijeli bataljun „zaslužio Moju milost”.¹⁴⁸ Ranjenim Ličanima bila je obećana nagrada od 60 guldena s time da se ona odbila od nagrade u iznosu od polugodišnje plaće. Udovici poginuloga tesara Franza Shebaila i za četvero njegove maloljetne djece car Franjo I. priznao je godišnju mirovinu od 100 guldena, a ostalim udovicama ili maloljetnoj djeci poginulih ličkih pobunjenika pola toga iznosa uz nesmiljeni uvjet - „ako bi bili siromašni”.¹⁴⁹

Priznanjima i pohvalama, međutim, nisu bili obasipani samo redovni vojnici i dočasnici Ličkoga bataljuna. Car Franjo I. još je 26. prosinca 1813. godine naredio dodjelu komandorskoga križa Reda Marije Terezije general-bojniku Tomašiću za zasluge tijekom vojne operacije u Dalmaciji i opsadi Zadra, a viteški križ istoga reda kapetanu Cadoganu, pukovniku Widmayeru i Krapfreuteru, unaprijeđeno u potporučnika. Kapetan Black, satnik Fabacz i konjički satnik Czappan trebali su dobiti viteški križ Reda Leopolda. Inženjer i satnik Moor, koji je prema Tomašićevim riječima pokazao najveću revnost kod opsade Zadra, nije dobio odlikovanje, ali je zato bio promaknut u bojnika. U bojnika je bio promaknut i satnik Turszky. Car je dalje naredio da među topnicima engleskih brodova, „koji su tako odlično opsluživali tri baterije”, prema nahodjenju njihovih kapetana treba biti podijeljeno šest zlatnih i dvanaest srebrnih medalja za hrabrost.¹⁵⁰

Služaj je tako htio da je kapetan Cadogan prvih dana 1814. godine stigao u Beč ni ne sluteći kakav mu se doček sprema. Tridesetogodišnji kapetan zadnji put se iskrcao kao djelatni kapetan na Staru godinu ostavivši *Havannah* usidrenu u sjevernome Jadranu te se uputio prema habsburškoj prijestolnici. S početkom nove godine za njega je započeo i novi život. Nakon osamnaest godina provedenih u kraljevskoj mornarici, od kojih šesnaest u ratu, odlučio je da je došlo vrijeme da

¹⁴⁷ Zlatna i srebrna medalja za hrabrost nisu samo bile značke nego je njihov nositelj imao pravo na doživotni doplatk u punom, odnosno polovičnom, iznosu plaće čina koji je imao u trenutku kada je odlikovanje zaslužio. HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-B8-7/221.

¹⁴⁸ „sich um Meine Gnade verdient gemacht hat”, HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-B8-7/221.

¹⁴⁹ „und arm wären”, HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-B8-7/221.

¹⁵⁰ „welche mit so viel Auszeichnung die drey Batterien bedient haben”, HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1814-G1-40/11.

tu službu napusti, oženi se i posveti karijeri na kopnu.¹⁵¹ Čim je Dvorsko ratno vijeće, koje je 3. siječnja teklićem namjeravalo otpremiti medalje Reda Marije Terezije i Reda Leopolda nagrađenima u Dalmaciji, saznalo da se engleski kapetan nalazi u gradu, odlučilo je da mu se na licu mjesta uruči odlikovanje.¹⁵² Sukladno tome maršal Ferdinand vojvoda od Württemberga u subotu 8. siječnja Cadoganu je uputio dopis u kojemu ga obavještava da mu je car Franjo I. dodijelio visoko odlikovanje „kao priznanje za njegova sjajna dostignuća i osobito zbog važnih usluga koje je pružao kod zauzimanja Zadra” te ga pozvao da sljedećega dana u deset sati ujutro dođe u Prater kako bi mu u posebnoj ceremoniji moglo biti uručeno.¹⁵³ Iako je maršal u istome dopisu objasnio da prema protokolu Reda Marije Terezije svečanosti trebaju prisustvovati sve trupe pod njegovim zapovjedništvom, Cadogan vjerojatno nije ni pomislio da ga to jutro u Prateru čekaju 44 konjička eskadrona pod punom ratnom spremom. Württemberg je, naime, zapovijedao cijelom Pričuvnom vojskom (*Reserve-Armee*) i upravo je u nedjelju bio predviđen odlazak tih eskadrona na ratišta u zapadnoj Njemačkoj gdje se već nalazilo jedanaest pješadijskih bataljuna te četiri eskadrona njegove vojske.¹⁵⁴ Sama ceremonija brzo je prošla, ali je zato poslužila kao početak velikoga svečanog spektakla. Nakon što je renomirani austrijski maršal engleskom kapetanu osobno prikvačio odličje na prsa, došlo je vrijeme za pokret i eskadroni su sa svojim zapovjednikom na čelu u sjajnoj povorci prošli kroz grad. Mimohod je trajao dva sata i unatoč lošem vremenu građani Beča u velikom su broju izašli na ulice kako bi vidjeli i bodrili svoje vojnike.¹⁵⁵

No, svečana dodjela nije bila jedino iznenađenje koje je Cadogana toga dana čekalo. Na naslovnici *Wiener Zeitung* - samo nekoliko redaka ispod članka koji je u superlativima hvalio koncert Ludwiga van Beethovena od prethodne nedjelje - nalazilo se jasno istaknuto i njegovo ime. U istome stupcu spominjala su se i druga, njemu poznata, imena poput Tomašića, Blacka, Widmayera, Moora i Krapfreitera - svi glavni protagonisti zadarske opsade kojima je car Franjo I. dodijelilo visoka priznanja, a *Wiener Zeitung* ih nabrojio kao uvod još jednome članku koji je bio posvećen pobuni Ličkoga bataljuna u Zadru. Ovoga je puta članak o pobuni zauzeo gotovo čitavu naslovnicu i još polovicu druge strane. No, činjenica da je bio tripud opširniji od prvoga članka nije bila jedina razlika. Tekst novoga članka stigao je izravno iz Dvorskoga ratnog vijeća gdje je napisan u isto vrijeme

¹⁵¹ Pearman, *The Cadogans*, 143, 144.

¹⁵² HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1814-G1-40/11.

¹⁵³ „in recognition of your glorious achievements and in particular of the important services which you contributed at the capture of Zara.” Citirano u: Pearman, *The Cadogans*, 145, 146.

¹⁵⁴ Ukupna Pričuvna vojska brojila je 48 pješadijskih bataljuna i 72 konjička eskadrona. *Wiener Zeitung*, br. 10/1814, 10. 1. 1814., 37.

¹⁵⁵ Ibidem.

i u istome zanosu kada je taj gremij prilagodio svoje prvobitno izvješće.¹⁵⁶ Zato i nije čudno da je novi članak velikim dijelom plagirao izvorni iskaz samih ličkih pobunjenika, ali s vješto utkanim domoljubnim komentarima. Tako je naveo da je Lički bataljun „iz prirodene ljubavi i privrženosti prema svome bivšem vladaru” svojim hrabrim pothvatom pospješio pad Zadra. Milleusnich (koji je u cijelome tekstu krivo bio naveden kao Millensnich), Chanak, Shikich i Pavichih „nadahnuti stvarnim domoljubljem” kovali su hrabar plan. U kontekstu plana pobunjenika - zauzeti utvrdu ili otići - bilo je navedeno: „Što je nemoguće za čvrstu volju kada ju određuje i vodi domoljublje?”. Milleusnich prema ovoj verziji nije samo vikao: „Neću se boriti protiv svojih zemljaka i braće” nego je tome još pridodao: „Nijedan Ličanin ne bori se protiv svoje domovine.” Dramatični trenutak u hornerku - kada se sa svih strana pucalo na pobunjenike - komentirao se s: „Ljubav prema domovini i slobodi pobijedila je strah od smrti”, dok je njihov uspješan proboj bio popraćen konstatacijom: „Kako jako mora žariti ljubav prema vladaru i domovini kada rasplamti takva djela; kako sretna mora biti austrijska vlada kada stvara takvu ljubav?”¹⁵⁷

Osim samih imena Cadogana i Blacka članak nigdje nije spominjao pomoć Engleza nego se gotovo isključivo usmjerio na akcije ličkih pobunjenika. Za razliku od toga prethodni je članak od 17. prosinca barem završio konstatacijom da je general Tomašić silno hvalio djelatnost i neumornu revnost engleskih kapetana Cadogana i Blacka.¹⁵⁸ Jednostrano tumačenje zadnjih dana opsade Zadra nije se, međutim, moglo predbaciti samo austrijskoj strani i njezine autorizirane novinske verzije nisu bile jedini opis toga događaja koji su našli svoj put do tiskare.¹⁵⁹ Rugala se sova sjenici, jer Engleska se strana ništa manje nije bila ogriješila o istinitost i to upravo zahvaljujući kapetanu Cadoganu. On je već 6. prosinca poslao obavijest kontraadmiralu Fremantleu „da je utvrda Zadar kapitulirala zajedničkim austrijskim i engleskim snagama nakon što je podnijela kanonadu engleskih baterija koja je trajala trinaest dana” i s obećanjem da će naknadno poslati šire izvješće.¹⁶⁰ U tome naknadnom izvješću Cadogan je prepričavao neke glavne trenutke opsade počevši od izgradnje baterija do konca topničkoga rata

¹⁵⁶ HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-8-7/221.

¹⁵⁷ Pasu da su „dva stožerna časnika, obojica rođeni austrijski podanici, koji su žrtvovali dobrobit svoje domovine za francuski interes” odali francuskome zapovjedniku tajnu pobunjenika, bio je precrtan u predlošku Dvorskoga ratnog vijeća i nije integriran u tiskanoj verziji. Autocenzuri je podlegao i dodatak da je hrabri narednik Thomas Koritza „zgrabio (...) stijeg te se svojim drugovima ponudio kao vođa”, *Wiener Zeitung*, br. 9/1814., 9. 1. 1814., 33, 34. HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1813-8-7/221.

¹⁵⁸ *Wiener Zeitung*, br. 195/1813, 17. 12. 1813., 1178.

¹⁵⁹ Opis iz francuske vizure donekle je pokriven odlomcima iz izvješća zapovjednika Roizea, koje je Boppe objavio.

¹⁶⁰ „the fortress of Zara has this day capitulated to the combined Austrian and English forces, after sustaining a cannonade of thirteen days from the English batteries”, Citirano u: *The Naval Chronicle, for 1814; containing a General and Biographical History of the Royal Navy of the United Kingdom*, sv. 31., London, 76.

kada je preostalo dovoljno streljiva za samo još jednu salvu. Spominjao je snage francuske obrane, težak teren i loše vrijeme, ali je zato gotovo potpuno izostavio svoje austrijske saveznike. Pobunu ličkih krajišnika, koja je nesumnjivo pridonijela padu Zadra, nije ni spomenuo. Zato je naveo da je svih sedamnaest topova bilo istovareno s njegova broda i da „jedina pomoć koju smo dobili bile su dvije haubice koje su opskrbljivali Austrijanci”.¹⁶¹ Izvješće je završio konstatacijom da nikada nisu dobili ni novčića za svoje zasluge jer su sve topove, zalihe i brodove u vrijednosti od 300.000 funti trebali predati austrijskome generalu.

O razlozima zašto je kapetan tako jednostrano opisao događaje kod Zadra može se samo špekulirati. Moguće je da je svoje izvješće napisao u afektu, razočaran i ljut jer mu je promaknula ogromna novčana nagrada za zaplijenjene brodove i zalihe u zadarskoj luci. Na takav zaključak, uostalom, upućuje i sam završetak njegova prikaza.¹⁶² Nedvojbeno je činjenica samo da je opsada Zadra bila njegova posljednja velika ratna operacija, ali i zadnja prilika da znatno popravi imovinsko stanje. Cadoganova verzija opsade nije završila na naslovnici nekih britanskih novina, što je donekle, zapravo, iznenađujuće jer je engleska javnost uvijek uzbuđeno dočekivala vijesti o hrabrim pothvatima svojih pomorskih junaka.¹⁶³ No, unatoč tome što tada nije objavljeno, njegovo je izvješće ipak uspjelo odrediti ton budućih engleskih prikazivanja povijesnoga raspleta kod Zadra u kojima su dominirali kapetan i njegove snage, dok je uloga austrijske vojske bila potisnuta u drugi plan. Među prvima koji je nastavio taj trend bio je kontraadmiral Fremantle, koji je Cadogana u dopisu Vrhovnome zapovjedništvu mornarice u Londonu pohvalio kao sposobnoga kapetana koji je „s posadom fregate i briga isto toliko postigao koliko je ostvareno uslugama ukupnoga eskadra kod Trsta.”¹⁶⁴ Kada je sredinom veljače 1814. godine isti kontraadmiral u jednome izvješću nabrojio sva mjesta koje je jadranska flotila pod njegovim zapovjedništvom zauzela, za Zadar je naveo da je tamo bilo 110 topova, 18 haubica, 350 vojnika, 100 topova bez lafeta i 12 topovnih čamaca koje su *Havannah* i *Weazle* s 1.500 Austrijanaca osvojili.¹⁶⁵ U sekundarnoj literaturi iz prve polovice 19. stoljeća, koja je posvećena povijesti engleske mornarice, uloga Austrijanaca bila je dodatno okljaštrena gotovo uvijek istom tvrdnjom da se Zadar u prosincu 1813. predao kapetanu Cadoganu “uz podršku skupine austrijskih vojnika”.¹⁶⁶

¹⁶¹ „The only assistance we received was from two howitzers worked by Austrians.” Citirano u: Marshall, *Royal Naval Biography*, sv. 4/1, 265.

¹⁶² Prije izvođenja bilo kakvih zaključaka prvo treba datirati njegovo izvješće. U ovome je obliku objavljeno dvadeset godina kasnije i nije jasno je li to integralna ili prerađena verzija. Ibidem.

¹⁶³ John Marshall to objašnjava time što je izvješće toliko vremena putovalo do Londona da je već bilo stara vijest kada je konačno stiglo.

¹⁶⁴ „with his crews of a frigate and sloop of war, has accomplished as much as required the services of the squadron united at Trieste.” Citirano u: Marshall, *Royal Naval Biography*, supp. /1, 197.

¹⁶⁵ *The Naval Chronicle*, 501.

¹⁶⁶ „supported by a party of Austrian troops.” Edward Pelham Brenton, *The Naval History of Great Britain, from the Year 1783 to 1836*, sv. 2., London, 1837., 486.

Slučaj opsade Zadra nedvojbeno pokazuje da povijest ne pišu pobjednici nego pobjednici stvaraju mitove. Veći broj pobjednika ne jamči veću vjerodostojnost nego samo potiče inflaciju mitova. Razlika između povijesti i mita je jednostavna. Prvo je struka, drugo politika. Osim toga, treba biti naglašeno da različiti protagonisti istoga događaja i bez skrivenih namjera često daju različita tumačenja već samo zbog činjenice da iste stvari svima ne znače isto. S te pozicije valja pristupiti tumačenju postojanja različite austrijske, engleske i, naravno, francuske verzije koje su, svaka na svoj način, utjecale na povijesno tumačenje istoga događaja. U historiografskome nadmetanju oko pitanja jesu li padu Zadra više pridonijeli krajišnici ili Englezi, deblji su kraj izvukli krajišnici. U tome se pogledu čak podudaraju austrijska i francuska verzija, naravno, s tom razlikom da su bili „zaslužni” prema prvoj verziji, a „krivi” prema drugoj. Što se engleske uloge tiče, moglo bi se reći da se dosadašnja povijesna znanost vezana za ovu tematiku, na neki način, osvetila upravo kapetanu Cadoganu jer ga relevantna literatura uglavnom uopće ne spominje osim kao engleskoga kapetana koji je zajedno s Tomašićem opsjedao Zadar, a često nepotpuno i netočno navodi kapetana Blacka odnosno fregatu *HMS Alceste*.¹⁶⁷

Glavna ideološka ostavština vezana za opsadu i pad Zadra bila je potvrda stereotipne slike krajišnika koji je bio nepokolebljivo vjeran svome habsburškom vladaru. Ako je prije austrijskoga osvajanja Ilirskih pokrajina u najvišim vojnim krugovima postajala dvojba oko „zapaljivosti” habsburškoga patriotizma koji je „tinjao” kod običnih krajišnika, pobuna Ličkoga bataljuna u Zadru zauvijek ju je uklonila. Taj je slučaj dokazao da nisu bili potrebni čak ni časnici da ga raspiruju. Legendarna je anegdota vezana za reakciju cara Franje I. na preporuku za jednoga domoljubnog pisca. „Ah, je li? Tako dobro za nas piše?”, komentirao je car, koji inače iz dna duše nije vjerovao piscima i nastavio: „To si nisam mislio. Valjda to znači da je patriot za Austriju? No, je li patriot za mene?”¹⁶⁸ Da takav tip patriota uopće postoji, postalo je jasno i široj austrijskoj javnosti kada su pročitali naslovnicu *Wiener Zeitung*a od nedjelje 9. siječnja. Ona je dala naslutiti da su krajišnici bili upravo to: „patrioti za cara”, a ne samo za domovinu. Car je to već znao, no sada je to trebalo biti jasno i svima ostalima uključujući i krajišnike.

¹⁶⁷ Pisani, *La Dalmatie*, 429. Roksandić, *Vojna Hrvatska*, sv. 1., 277. General Roize u Boppeovoj monografiji uopće ne spominje Engleze ispred Zadra, a Rothenberg na dva mjesta samo navodi djelovanje Williama Hostea, ali nevezano za Zadar.

¹⁶⁸ „Ei, was? Schreibt er so gut für uns? Das hätte ich nicht geglaubt. Es heißt wohl, er sei ein Patriot für Österreich. Aber ist er denn auch ein Patriot für mich?” Joseph Hormayr, *Anemonen aus dem Tagebuch eines alten Pilgersmannes*, Bd. 2, Jena, 1845., 78. *Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates im Jahre 1907. XVIII. Session*, sv. 1., Beč 1907., 462. Interpelacija prof. dr. Josefa Redlicha, 2. srpnja 1907.

Prilozi

Prilog 1.

Capitulation

Welche zwischen dem H[er]rn Piquet kais[erlichen] französichen Chef de Ba[taill]on und Directeur der Artillerie in Dalmatien und Albanien in Vollmacht des H[er]rn Generalen Baron Roize Commandanten der Stadt und Festung Zara einer Seits, dann dem Herrn August von Tursky k[aiserlich-]k[öniglichen] österreichischen bey den Truppen Corps in Dalmatien General Quartiermeister Staabs Dienste leistenden Hauptmann als bevollmächtigter des k[aiserlich-]k[öniglichen] Herrn General Majors Militar und Civil Gouverneurs in Dalmatien und des milit[är] Marien Theresien Ordens Ritters Freyherr von Tomassich und des königl[ichen] Großbritannischen Herrn Schif Capitains und Commandanten der vor Zara liegenden Esquadron Georg Cadogan in Hinsicht der Uibergabe der Stadt und Festung Zara follgendermassen abgeschlossen wurde.

Art[ikel] I

Der Waffenstillstand wird so lange dauern als die Unterhandlungen währen und sollten sie abgebrochen werden, so fangen die Feindseligkeiten er 12. Stunde nach geschehener Aufkündigung wieder an.

Bewilligt

Art[ikel] II

Die französischen und italienischen Truppen von jeder Waffen Gattung ziehen mit allen militarischen Ehrenzeichen, Waffen und Habseligkeiten aus, und werden in dem Hafen von Zara auf von den Engländern unentgeltlich herbeygeschafften Fahrzeugen eingeschift und nach Chioggia unweit Venedig gebracht, von wo sie sich nach Franckreich begeben. Alle Civil und Militär Behörden und Verwaltungen genießen eben diesen Vortheil und werden mit der ihrem Rang und Aemtern gebührenden Achtung behandelt.

Die Besatzung von Zara rickt mit allen militärischen Ehrenzeichen, Waffen und Habseligkeiten aus, strekt auf dem Glacis die Waffen; die Off[izie]rs behalten ihre Seitengewehre, und Eigenthum, die Soldaten ihre Tornister.

Die Besatzung wird zu Lande bis zu den Vorposten der französischen Armee in Italien geführt und darf bis zur Erfolgenden Auswechslung, weder gegen uns noch unsere Allirten dienen. Die Militar und Civil Beamten werden nicht als Kriegsgefangene betrachtet.

Die Off[izie]rs werden ihr Ehrenworth schriftlich geben und der H[err] General Roize wird für die Mannschaft vom Feldwebl abwärz gutstehen. Von dieser leztern wird ein namentliches Verzeichniß angefertigt und übergeben werden.

Diese Truppen werden durch 100. Mann Infanterie unter dem Befehle eines Hauptmanns und Lieutenants eskortirt. Der Hauptmann bleibt für die Erhaltung der Ordnung verantwortlich.

Der Herr General Baron Roize der Herr Intendant von Dalmatien Delabergerie und die in dem Beyliegenden Verzeich enthaltenen Herrn Offiziere und Administrations Chefs werden unter Begleitung eines kaiserlich-königlichen österreichischen Offiziers zur See nach Fiume und von dort zu den französischen Vorposten geführt.

Die Subalternen Beamten nehmen ihren Weeg zu Lande bis zu den französischen Vorposten.

Die Weiber und Kinder werden ebenfalls eingeschifft und zu Wasser nach Fiume gebracht.

Diese dem Herrn Generalen, dem Herrn Intendanten denen Herren Ober Offiziers und Administrations Chefs gestatteten Vergünstigung des Transportes zur See ist ein Beweis der Achtung, welchen die Herren Commandanten der Belagerungs Truppen der Besatzung für die tapfere Vertheidigung des Platzes geben.

Artikel III

Da die Pferde der Gensd'armerie kein Eigenthum der Regierung, sondern der Offiziers Unter Offiziers und Gensd'armen sind, so dürfen sie solche behalten.

Diese Individuen werden ihren Marsch nach Frankreich zu Lande durch Croatien nehmen, wo für ihre Sicherheit gesorget werden soll.

Lebensmitteln und Fourage so wie die Transports mitteln für die Habseligkeiten der Offiziers Unter Offiziers und Gensd'armen sollen ihnen auf dem ganzen Weege unentgeltlich erfolget werden.

Die unberittene Gensd'armerie mit Weibern und Kindern wird gleich der Besatzung eingeschifft.

Die Gens d'armerie theilt das Loos der Besatzung. Was ihr eigenthumlich besitzenden Pferde betrifft, so können sie selbe entweder verkaufen oder behalten. Fourage bekommen sie keine.

Einige wenige Weiber und Kinder dieses Waffen Gattung, /: welche ihrer Natur nach in der ganzen Provinz vertheilt war :/ und sich itzt abwesend befinden, werden vor Abgang der Besatzung nach Zara geschafft.

deren Verzeichniß hier beylieget.

Bewilliget. Die zu weit entfernten Weiber und Kinder werden nachgeschickt.

Art[ikel] IV

Die Flotillen von Dalmatien und Albanien lassen in dem Haffen die den ilyrischen Provinzen gehörigen Kanonierschluppen zurück aber sie bleiben im Besitz von 6. Pönicken, welche von französische Bauart sind. Diese werden bemannt und auf 14. Tage mit lebensmiteln versehen; sie segeln zugleich mit den Schiffen welche die Besatzung transportiren nach Chioggia.

Die Mannschaft einiger Bocheser Schiffen, welche sich freywillig nur auf 1. Jahr Dienste angeworben hat, wird entlassen und nach Hause geschickt.

Alle Off[izie]rs und Seeleute welche auf den beyden Flotten dienen und Francossen sind werden wie die Besatzung behandelt.

Alle Off[izie]rs und Seeleute, so ilyrier sind und in Frankreichs Dienste zu bleiben wünschen haben hiezue die volle Freyheit, und werden in diesem Fall wie die franzisichen Off[izie]rs und Seeleute behandelt.

Alles was der Regierung gehort wird den hierzu ernannten Commissarien getreulich übergeben werden.

Bewilliget.

Die Off[izie]rs und Seeleute der beyden flottilen werden wie die Besatzung behandelt.

Art[ikel] V

Alle Festungswerke und deren Ausrüstung bleibt in dem gegenwärtigen Stand. Alle Materialien der Artillerie und des Genie Wesens so wie die Munition wird nach einem verfaßten Inventarium von französischen Commissaires - österreichischen Commissairen übergeben werden.

Alle Verpflegs Magazine und Geräthschaften werden nach einem mit beygefügtten Preisen versehenen Inventarien übergeben, so wie auch die Mobillien des Militair Spitals, des Haupt Spitals, Feldrequisiten und Mondurs

Einverstanden.

Magazins. Die Uibergabe der Arzneyen und der dem Gouvernement gehörigen Vorräthe wird auf gleiche Weise statt haben.

Die Kranken werden auf dem nämlichen Fuß behandelt und wenn sie gesund werden, so theilen sie das Schicksall der Besatzung.

Die H[er]r[e]n Off[izie]rs und Beamten so wie die Arzte welche unsere Kranken behandeln, und jene Individuen welche wegen der Uibergabe der verschiedenen Dienstesgegenstände als Geschütz - Geniewesen Lebensmitteln - Spitäller - Kasernen Holz und Fourage zuruckbleiben

werden mit der ihrem Amt und Charge gebührenden Achtung behandelt, und man wird ihnen den unentgeltlichen Transport und Lebensmitteln bewilligen, um sich nach Chiogga zu begeben.

Die in den Archiven jedes Verwaltungszweiges befindlichen Schriften werden nach einen zu verfassenden Inventarium übergeben.

Das nämliche wird in Hinsicht der Civil Administrationen beobachtet, deren Beamten die Erlaubniß haben sollen diejenigen Register und Schriften zurik zu behalten, welche ihnen zur Legung ihrer Rechnungen für die französichen Regierung nothwendig seyn dürften.

Art[ikel] VI

Die Einwohner dieser Stadt, unter welchen sich auch die National Garden als mitbegriffen befinden sollen keines wegs wegen ihren politischen Meinungen verfolgt oder beunruhigt werden, und diejenigen Dalmatiner Beamten, welche bey den verschiedenen französichen Verwaltungs Zweigen dienten sollen mit Rücksicht auf die Sicherheit ihrer Personen und ihres Eigenthums behandelt werden.

Diejenigen pensionirten Exvenetianer militair und sonstige Partheyen deren Wittwen und Waisen, so wie auch jene Militair Personen die jezt in Activität sind und zur Zeit der Oesterreicher zurückgelassen wurden

Einverstanden! Mit Rücksicht auf den Artikel II. in Betracht des Platzes wohin sie transportirt werden.

Bewilliget.

sollen, wenn sie nicht der Besatzung folgen ihre Pensionen so wie sie jetzt sind von der österreichischen Regierung zu beziehen haben; so wie dieses auch bey Gelegenheit der vorhergegangenen Abtretungen beobachtet worden ist.

Art[ikel] VII

Gleich nach der Ratification kann das Hornwerk abgetreten und mit 300 Mann besetzt werden, welche wenn man es zuträglich findet eine Wache von 20. Mann mit 1. Offr in dem Waffenplatz aufstellen können, woselbst auch eine ähnliche Wache von französischen oder italienischen Truppen sich befinden wird.

Die Uibergabe dieses Werks wird durch Herrn Rigade Escadrons Chefs der K[aiserlichen] französischen Gensd'armerie bewirkt werden.

Die Stadt selbst wird erst dann übergeben werden, wenn die Schife zum Transport der Truppen beygestellt sind. Diese Uibergabe geschihet durch Herrn Goud Obersten und Com[man]d[an]t d'armes.

Cerno bey Zara am 6ten December 1813.

Picquet m[anu] p[ropria]

Bewilligt und bestätigt in allen Articeln
Hauptquartier Czerno am 6. December 1813.

L.S. Freyherr v[on] Tomassich m[anu] p[ropria]
k[aiserlich-] k[öniglicher] österreichischer General und Gouverneur

L.S. Georg Cadogan m[anu] p[ropria]
Capitaine Com[man]d[an]t der königl[ichen] großbritannischen Esquadron

L.S. Die gegenwärtige Capitulation wird angenommen und bestätigt
Der General Baron Rioze m[anu] p[ropria]

Der Urschrift gleichlautend
Turszky H[au]ptm[ann]
G[eneral] Q[uartier] M[eister] Staabs Dienstl[ei]st[en]d[er]

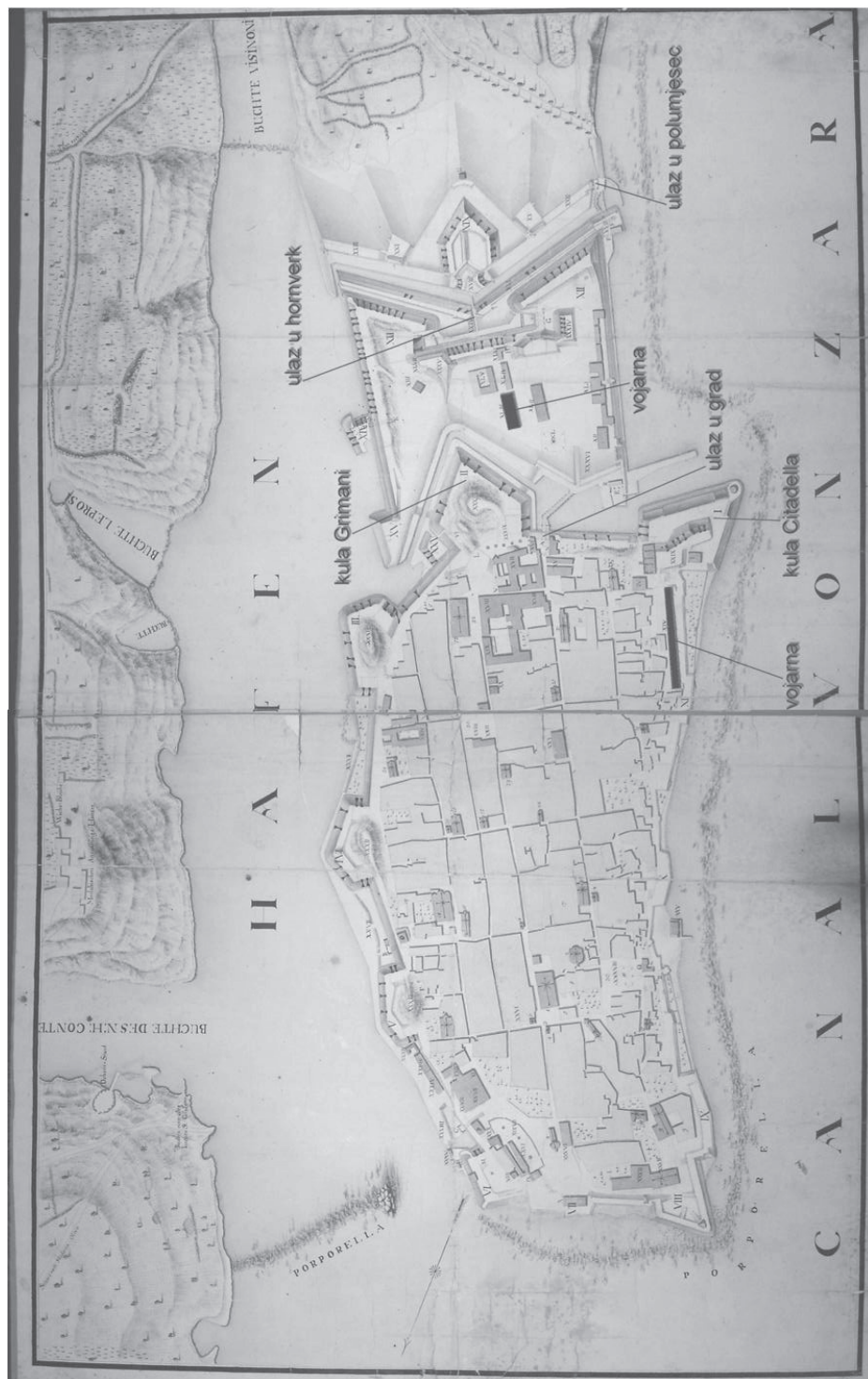
Izvor: HDA, 1735. DVZ, kut. 1., sign. 1814-1-14/11.

Gleich nach der Ratification dieser Capitulation wird der äußere Theil des Stadt Thors so wie das ganze Hornwerk und dessen Ravelin den vereinigten belagernden Truppen übergeben. Die Besatzung behält ihre Posten im innern der Stadt.

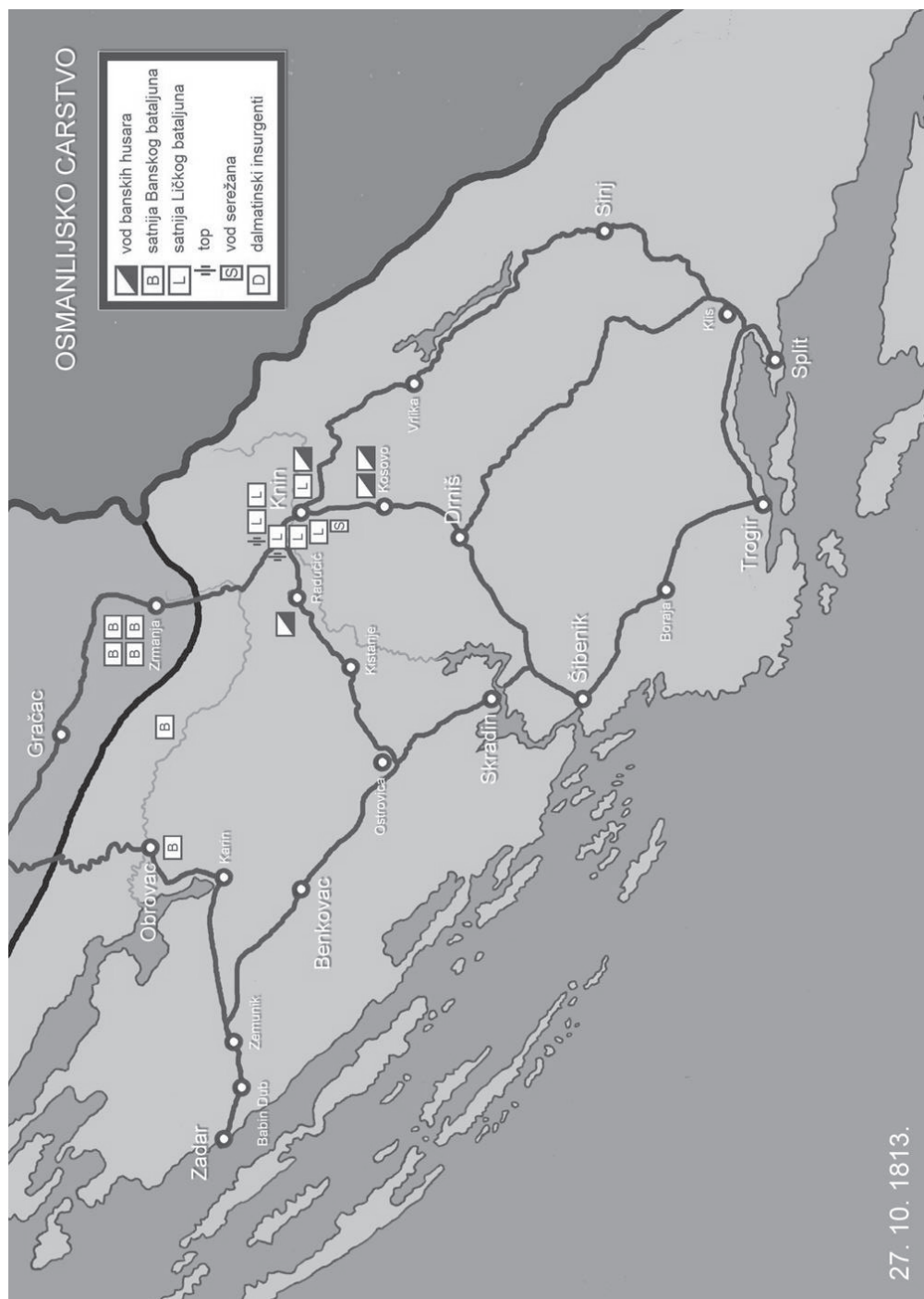
Ein königl[icher] Großbritannischer Off[izier] begiebt sich in den Hafen und wird dasselbst von einem k[aiserlichen] französischen See Off[izier] empfangen. Die Besatzung reimt die Stadt den 9ten dieses um 10 Uhr morgens.

Tursky m[anu] p[ropria]
Vertatur

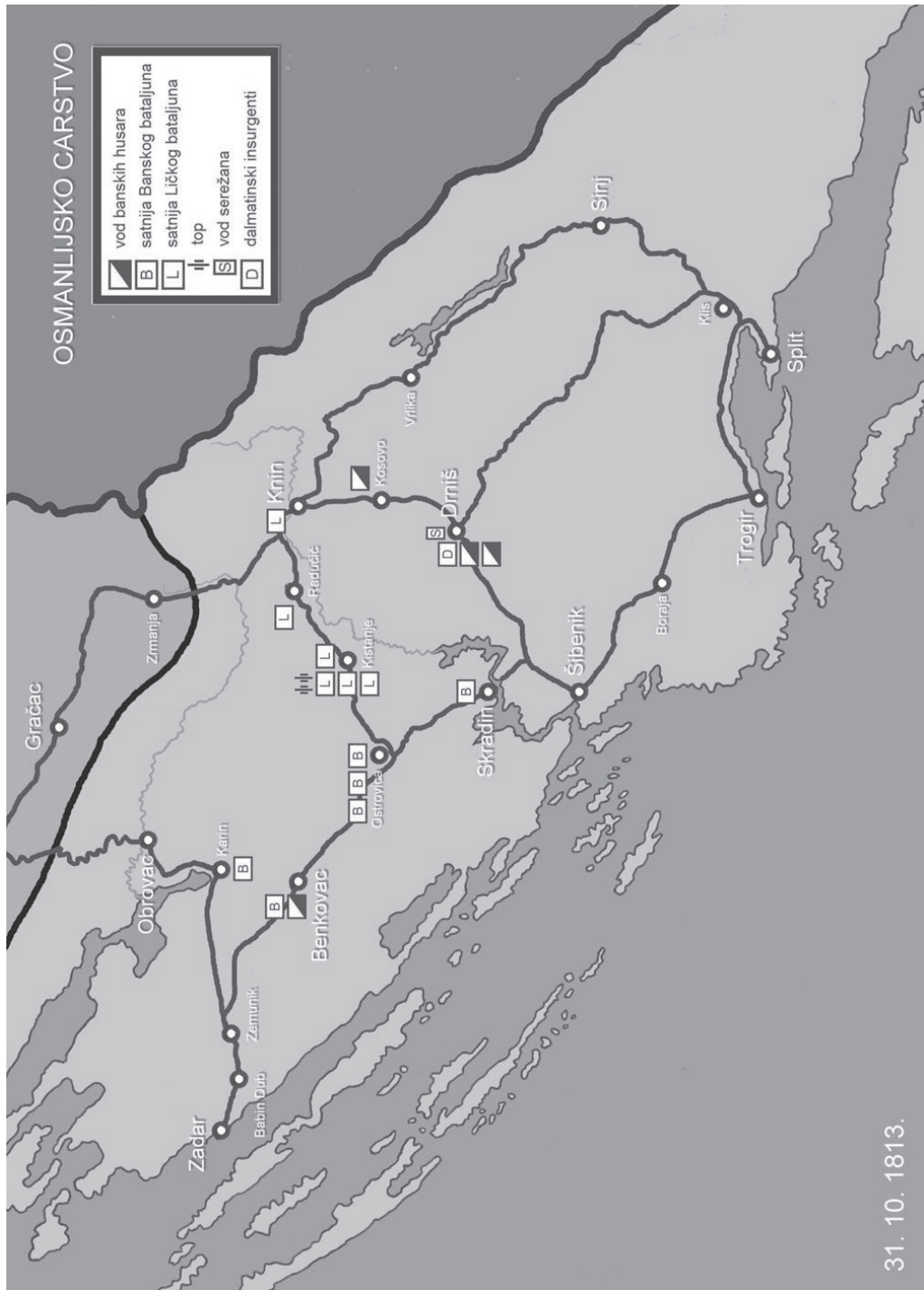
Prilog 2.

Prilog 3.

Prilog 4.

Smouldering *Grenzer* Patriotism and the Siege of Zadar 1813

Alexander Buczynski
Hrvatski institut za povijest
Opatička 10
10000 Zagreb
Republic of Croatia

Summary

On 17 August 1813, five days after Emperor Francis I had formally declared war on his former ally Napoleon I, Austrian *Feldmarschall* Lieutenant Radivojević crossed the Sava on to the French-held Illyrian provinces. His detached corps of 8,500 men made up the extreme left wing of the Inner Austrian Army under the command of *Feldzeugmeister* Hiller. Radivojević's Major General Count Nugent spearheaded the operations in Military Croatia and succeeded in reaching Karlovac on 21 August and Rijeka only five days later. By mid-September, Austria was again in complete control of the Karlovac and Banal Frontier. The main prospect of this very effective Austrian „Blitzkrieg” in the Illyrian provinces had been twofold. Its first aim was to breach French defences in Military Croatia and, by connecting to the British naval forces in the Adriatic, to cut off all French communication between Northeast Italy and Dalmatia. The second aim was to remove *Grenzer* officers loyal to the French cause and replace them with native officers that had crossed to the Austrian side in 1809. Also, 12,000 muskets were kept in preparation to rearm the population. The *Hofkriegsrat* in Vienna had little or no doubt about the traditional loyalty of the *Grenzer* towards the Habsburg Monarchy, but was convinced this loyalty needed to be stirred up by former officers they trusted. It did not expect spontaneous uprisings of the rank and file. Events that occurred in the Karlovac Generalcy prior to Nugent's arrival confirmed this view of the Austrian Supreme Command. In the Slunj Regiment, pro-Austrian Captain Liebrich had effectively sabotaged defensive measures of French General Jeanin and personally took care of the defection of *Grenzer* to the Austrian side. As a result of his activities, Nugent was welcomed in Karlovac with open arms by a battalion of Slunj *Grenzer* ready to be sworn in and join his forces. Liebrich thereupon went to Ogulin to win over the Ogulin *Grenzer* as well, and after that supervised the incorporation of the Otočac and Lika Regiment, Senj and Karlobag. In a report to Vienna, Liebrich mentioned the indecisiveness of the *Grenzer* caused by their fear of the „invincible” French, thus confirming its suspicions.

An Austrian corps of 2,800 men led by Mayor General Tomašić crossed into Dalmatia on 26 October. Tomašić was confident his campaign would go smoothly thanks to three decisive factors. The first factor that played into his hand was the

absence of a united French High Command. Consequently, General Roize secured his defence around Zadar, General de Montrichard concentrated too much on Dubrovnik and General Gauthier on Kotor. In the second place Tomašić expected an insurrection of dissatisfied Dalmatians that would be channelled by Colonello Danese, and thirdly he counted on the defection of „enemy forces, especially Illyrian regiments”. In accordance with that last factor, secret agreements had been made with pro-Austrian officers of Lika *Grenzer* in Zadar. The advancement of Tomašić's troops turned out as swift as Nugent's had been. The fortress Knin capitulated on 31 October, and three days later he reached the capital of Dalmatia. However, as it turned out, General Roize had already expelled the pro-Austrian officers from his garrison and thus foiled an orchestrated defection of Lika *Grenzer*. Their remaining officers were outspokenly loyal to the French and Tomašić saw no other solution but laying siege to Zadar and bombarding it into submission. In close cooperation with British forces under the command of Captain Cadogan of HMS Savannah, in the course of two weeks and under extremely difficult circumstances Tomašić and his troops managed to build and equip four batteries. Three English batteries northeast of the fortress and one Austrian battery opposite the horn work opened fire on 22 November. The French succeeded in resisting the allied bombardment for thirteen days, but their defence finally caved in after an armed mutiny of the battalion of Lika *Grenzer* on 2 December. General Roize capitulated four days later. The final stage of the siege made the headlines of Austrian newspapers and caused a frenzy of enthusiasm in the Monarchy that confirmed the reputation of *Grenzer* as patriots „for their emperor”.

Key words: Radivojević, Nugent, Tomašić, Cadogan, Lika *Grenzer*, the French, the English, military, siege, patriotism, 1813–1814, Illyrian Provinces, Military Croatia, Dalmatia, Zadar